

פרקי ר' אליעזר פ"א

(סדר אליהו זוטא פ"ט):

שאלו תלמידיו את רבי אליעזר אמרו. מנין שעתיד הקב"ה לעשות נקמה באדם בעצמו. מיד פתח ואמר. מי זה בא מאדום (ישעיה ס"א) זהו שנאמר ברוח הקדש על ידי דוד מלך ישראל (שנאמר) מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי (תהלים ס"י. ק"ה י') [כנגד מי אמר המקרא הזה. לא אמרו אלא] כנגד הקב"ה שהוא עתיד לעשות נקמה [באדם] בעצמו.¹ משלו משל למה הדבר דומה. למלך שבנה ארבעה פלטרין בארבע מדינות. נכנס לראשונה ואכל ושתה ולא שלף את נעליו. וכן לשניה וכן לשלישית. בא לרביעית אכל ושתה ושלף נעליו. אמר להם לעבדיו. צאו והביאו לי גדולים שבמדינה זאת ויערכו לפני לחם.² אמרו [לו] מפני מה [כש]נכנסת לראשונה אכלת ושתית ולא שלפת את נעליך וכן לשניה וכן לשלישית.³ אמר להם כשנכנסתי לראשונה לא היתה דעתי מתישבת וכן לשניה וכן לשלישית. ובכל עת הייתי אומר מתי אראה אותה שעה. ועכשיו שראיתי אותה שעה מיד נתישבה דעתי.⁴ (אמר) [כך] הקב"ה עשה מלחמה בפרעה ובעמלק ובסיסרא ובסנחריב ובנבוכדנצר ולא נתקררה דעתו עד שיעשה נקמה [באדם] הוא (ב) [עצמו].⁵ אמרו כשהיו יעקב ועשו במעי אמן אמר [לו] יעקב לעשו. עשו אחי שנים אנחנו לאבינו ושני עולמות יש לפנינו העולם הזה והעולם הבא.⁶ העולם הזה יש בו אכילה ושתיה משא ומתן לשאת אשה ולחוליד בנים ובנות. אבל העו"הב אינו כן בכל מדות הללו.⁷ רצונך טול אתה העו"הו ואני אשול העו"הב.⁸ מנין שכך הוא.⁹ שנאמר מכרה כיום את

מאיר עין

פרק א'. ¹ הנהגתי עפ"י כת"י פארמא. ושם ג' הוא בעצמו. (הערה. הכת"י היא ג"כ משובש הרבה ולא אשתמש בו אלא במקום שנוסחתו ישרה בעיני. ועל איזה שינוים ארמזו כאן בהערות. גם אעיר שבעל זקוקין דנורא עשה לו נוסחאות מדעתו. ולא אזכרנו תמיד כי אם במקומות אשר גדלו שינויו):
² בכת"י הביאו לי כל אנשי גדולים שיש במדינה הזאת ויערכו להם לחם: ³ כ"ה בכת"י. ושם הוסיף. מאי שנא שאכלת ושתית ושלפת את נעליך. ובעל זקוקין דנורא הוסיף וכשנכנסת לרביעית ואכלת ושתית שלפת גם כן נעליך. והוספות שאינן צריכות הן. בנרפס וכן בבעל זקוקין דנורא נעלו נעליך בלא " ובכת"י נעליו נעליך. וכן נכון: ⁴ בכת"י לא [היתה] דעתי מיושבת עלי כן לב' כן לב' בכל עת וכו' שראיתי את השעה וכו' דעתי עלי: ⁵ כ"ה בכת"י. ובעל זקוקין דנורא עשה לו נוסחא מדעתו: ⁶ כ"ה בכת"י ושם ג' שני עולמים: ⁷ בכת"י והוליד בנים ובנות אבל העו"הב אין בו [לא] אכילה ולא שתייה רצונך וכו': ⁸ בכת"י לעו"הב: ⁹ בכת"י ומניין שכך אמר לו יעקב לעשו שנאמר מכרה וגו':

בכורתך לי (בראשית כ"ה ל"א) כשם שהיינו אומרים בבבלי¹⁰ [מיד כפר עשו בתחיית המתים, מה חיים שיש בהם רוח ונשמה מתים, שמתו מניין שיחיו]¹¹. באותה שעה נטל עשו בחלקו הער"הו [ונטל] יעקב הער"הב [בחלקו]¹². וכשבא יעקב מבית לבן וראה עשו בנים ליעקב ועבדים ושפחות¹³. אמר לו עשו ליעקב. אחי לא כך אמרת לי שתטול אתה הער"הב, ומניין לך כל הממון הזה. אתה משמש מהעולם הזה כמותי. אמר לו הרכוש שנתן לי הקב"ה לשמשני (העולם) [בעולם הזה]¹⁴. שנאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך (שם ל"ג ה'). באותה שעה האמיד עשו בדעתו¹⁵. ואמר הער"הו שאין חלקו כך נתן לו הקב"ה [שכרו]¹⁶. הער"הב שהוא חלקו על אחת כמה וכמה. אמר לו עשו ליעקב. יעקב אחי בא ונעשה שותפות אני ואתה. טול אתה הער"הו והער"הב חצי ואני אטול הער"הו והער"הב חצי. שנאמר ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי (שם ט"ז)¹⁷. אמר לו יעקב לעשו אדני יודע כי הילדים רכים (שם י"ט) ואינם יכולין לעמוד בייסורין. שנאמר ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן (שם)¹⁸:

מאיר עין

¹⁰ בכת"י באותו היום שהיינו בבבלי, ואולי צ"ל באותו; ¹¹ כ"ה בכת"י, כל' שדן דין מה אם חיים מתים ק'ו שמתים לא יחיו, והלשון צריך חיקון קצת; ¹² כ"ה בכת"י, ובבעל זקוקין דנרא יעקב נטל בחלקו הער"הב; ¹³ בכת"י וראה לו עשו בנים ובנות עבדים ושפחות אמר לו יעקב אחי לא כך וכו'. ובעל זקוקין דנרא עשה לו נוסחא מעצמו, וראה עשו שיש ליעקב נשים ובנים ועבדים ושפחות ובהמות כסף וזהב מיד אמר עשו וכו'; ¹⁴ כ"ה בכת"י, ושם הנוסחא משובשת מנין כלך (צ"ל לך) כל הממון הזה הלך (צ"ל שלך) שתשמש כמותי א"ל הרכוש וכו', ובעל ז"ר עשה לו נוסחא מרעתו; ¹⁵ האמיר, מלשון אומדנא, ובכת"י החמיר, אולי הוא כעין עשה לו ק"ו, ולהלן נראה שבילקוט ג' הרהר בדעתו; ¹⁶ כ"ה בכת"י, ובעל ז"ר עשה לו נוסחא מעצמו; ¹⁷ בכת"י רצונך בוא ונעשה שותפות אני ואתה טול אתה חצי הער"הו וחצי הער"הב שני ויאמר וגו'; ¹⁸ בכת"י א"ל יעקב לעשו עשו אחי בני (דבים) [רכים] הם אינם יכולין לעמוד בייסורין מנ' אדוני יודע כי הילדים רכים אבל בניך יכולין לעמוד בייסורין מנ' ודפקום וגו', ואין זה אלא ערובוב ובעל ז"ר עשה לו נוסחא לעצמו, והנה לא חסר לנו דוגמאות לזה המדרש והילקוט העתיקי, ובתחלה אערוך חדותמאות, בב"ר פ"ה, יעבר נא אדוני לפני עבדו א"ל סבסך אתה שבה שותף עמך בעולםך א"ל יעבר נא וגו' וא"ל ואין אתה מתירא מדרכוכי וכן אפטרטלמיס א"ל ואני אתנהלה לאטי להוני להוני אני מהלך, ברברים רבה פ"א, א"ר שמואל בר נחמן כשעמד עשו עם יעקב אמר לו עשו יעקב אחי (נהלך) [נחלק] שנינו בער"הב כחאת, אמר לו יעקב יעבר נא אדוני לפני עבדו, מהו יעבר נא טול עולמך תחלה, ואני אתנהלה לאטי לרגל הילדים, אמר לו עד עכשיו יש לי להעמיד חנניה מישאל ועזריה וכו', ובילקוט דברים ר' תת"ז (ולא נרשם המקור) ד"א אתם עוברים וגו' אתם אוכלים עם עשו בער"הו והוא אינו אוכל עמכם לער"הב, וכן עשו אמר ליעקב נסעה ונלכה לא אחים תאומים אנו נאכל שנינו בער"הו ובער"הב א"ל יעקב הילדים רכים עד עכשיו לא עמד משה וכו' עד עכשיו לא עמד שמואל וכו' ולא עוד אלא שדפקום יום אחד אלא טול לך חלק בער"הו יעבר נא אדוני וכו', ובמדרש אבכיר הובא בילקוט פ' תולדות, ויתרצו חבנים בקרבה שהיו חולקין בשביל הער"הו והער"הב באותה שעה רצה סבאל להרוג [את] יעקב במעו אמו א"ל שעמד מיכאל כנגדו וכו', ובפ' וישלח ממדרש אבכיר, אדוני יודע כי הילדים רכים א"ל יעקב אני רואה שיסורין עתידין לבא מבניך על ילדי אלא נהוג אתה בשרותך ושמש בכתרך עד שיעמוד משיח מחלצי וכו', בפ' ר' בחיי פ' וישלח נסעה ונלכה, ובמדרש נסעה ונלכה אמר עשו ליעקב נחלק הער"הו והער"הב אמר לו יעקב הילדים רכים במצות ואם יכר הער"הו לחלקם ודפקום יום אחד ליום הרין ומתו כל הצאן ישראל שנקראו צאן ולא יוכלו לסבול דיני גהינם, ובלקח טוב ויאמר נסעה ונלכה, א"ל עשו נחלק הער"הו והער"הב, א"ל יעקב אדוני יודע כי הילדים רכים ואין יכולין לסבול דינה של גהינם אלא יעבר נא אדוני לפני עבדו זה ממשלה של הער"הו והער"הב ונחלו ישראל, א"ל ואין אתה ירא משעבוד מלכויות א"ל ואני אתנהלה לאטי להוני להוני אנא מהלך וכו', ורשום בתחלתו מדרש, ויאת שדבריו לקוחים מב"ר ונוסחא אחרת היתה לו, והנוסחא שלפנינו היא קמועה, ומהירשב המו"ל העיר עליו באות כ"ד, מדרש, מדרש ב"ר לפנינו לא נמצא וכו', והעתק לשון הב"ר ואח"כ כחב.

אבל [רבותינו] שבארץ ישראל (אומרים) פותחין לו פתח (ב) [מקום אחר. ¹⁹ גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה (קהלת ט"ו). כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה. לא אמרו אלא כנגד יעקב ועשו. משל למה הדבר דומה. לשני בני אדם אחד שונא המלך ואחד שונא ההגמון. אמר לו מי ששונא המלך למי ששונא ההגמון. אשריך שאתה הולך למקום אחר יש לך תקוה ²⁰ אבל [אותו] האיש אין לו תקוה. בכל מקום שהוא הולך רשות המלך עליו. ²¹ (אבל) [אף] כך הקב"ה שונא לעשו בעצמו שנאמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א' ג'): ²² באותה שעה ²³ באין מלאכי השרת מבקשין [את] הקב"ה לומר שירה לפניו ואינן מוצאין אותו והולכים אצל הים ואומרים לו. הקב"ה נראה לך. שנאמר הנותן בים דרך (ישעיה מ"ט ט'). ²⁴ אומר להם מיום שיבש אותי והעביר [את] בניו בתוכי (שם) [שוב] לא ראיתיו. ²⁵ הולכים אל הר סיני (אומר) [ואומרים לו] הקב"ה נראה לך. שנאמר ה' מסיני בא

מאיר עין

אולם מצאתי המאמר שהביא רבינו בקצת שינויים בתדב"א זוטא פ"ט. ובילקוט רמז ק"א על הכתוב מוכרז כיום מובא המאמר הזה ומצויין בצדו בטעות פדרי"א ויש לתקן שצ"ל תדרי"א עכ"ל. ובאכת הציון שם מפורש פרקי ר' אליעזר. ונכון הוא. שהפרקים שלפנינו הם פרקי ר"א. כאשר נזכיר עוד. ומהר"ש נפל בפחת שגפלו בה רבים וכן שלמים. ולהלן אעתיק דברי הילקוט. ובתנחומא פ' תרומה. אהבתי אתכם וגו'. אמרו לו כמה אהבתנו אמר להם הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב שהוא אוכל בעו"ה ונחל לעו"ה בנחונ שבעולם אדם שיש לו שני בנים וכו' ולא עשיתי כן אלא יעקב נטל שני חלקים. וכן עשו אמר ליעקב נסעה ונלכה וגו' נהלך שנינו ביחד א"ל יעקב טול עולמך ועבור שנאמר יעבר נא אדוני וגו'. והובא בילקוט מלאכי. והנה הביאה של חכמים לפנינו בדיבור אחד אלא שאין שני חכמים מדברים בסגנון אחד. ובלי ספק שהדברים מיוסדים בהגדה עתיקה. ולפנינו נחגלה מקורה במלת אמרו שהיא עתיקה וקדמונית. ועתה אעתיק דברי הילקוט בהשמטת הדיבורים השווים עם מה שלפנינו. אמרו כשהיו וכו' א"ל יעקב לעשו אחי שני עולמות לפנינו וכו' לישא אשה ולהוליד בנות ובנים וכו' אין בו כל המדות הללו וכו' באותו היום שהיו בבטן אמם מיד כבר עשו בתחיית המתים שני' הנה אנכי הולך למות אותה שעה נטל עשו חלקו העו"ה ויעקב נטל חלקו העו"ה וכו' וראה לו בנים ובנות עבדים ושפחות א"ל יעקב אחי לא כך וכו' ואני אטול העו"ה מנין לך כל הממון הזה שתשמה הרעה עשו בדעתו ומה העו"ה שאינו חלקו נתן לו הקב"ה שכרו העו"ה וכו' עאכ"כ מיד אמר עשו רצונך בוא ונעשה שותפות טול אתה חצי העו"ה וחצי חעו"ה א"ל יעקב בני רבים ואינן יכולים לעמוד ביסודין שנאמר ודפקום יום אחד. ע"כ. והנה דבריו מקוטעים ומשובשים קצת ועכ"פ נוסחתו מסכמת ברובה עם נוסחת הכת"י: ¹⁹ כ"ה בכת"י. כל' שבא"י לא פתחו הפתחה ממקרא דתהלים על אדום אשליך נעלי. אלא ממקרא דקהלת. ודוגמת לשון זו בפסיקתא רבתי פ"ד (כ"א ע"ב) פותח בו צאינה וראינה וכו' עיי"ש במ"ע אות ק"ו. ושם פ"ב (ג"א ע"ב) רבותינו מן הדרום בשם ר"ש פותחים בפרשה וכו'. ועי' במ"ע שם פ"מ אות כ"ה ושם פ"א אות כ"א. ומהו יש לרן שהפתיחה הראשונה לא בארץ ישראל דרשה. אמנם ב' הפתיחות הם לר' אליעזר. וכן על הדרוש דמסיק ליה. ואין כאן תפלוגתא אלא כמה פתח ר' אליעזר. עכ"פ השערה קרובה שנסדר המדרש בבבל. ובעל ז"ד עשה לו נוסחא עפ"י רמיונו ואח"כ עשה פירוש לנוסחתו. וכך היא נוסחתו החדשה. אבל כשהיה בא יעקב לארץ ישראל אמרו רבותינו שהיה יעקב פותח לו לעשו פתח ממקום אחר זש"ה וכו'. ובזה השחית את כל הסגנון המורה על מקור הדרוש: ²⁰ בכת"י לשני בנ"א שאחר שונא את המלך ואחר שונא את ההגמון אשריך וכו'. והוא קטוע. והעתקתיו לפי שהיה נראה להגיה שונאו ששונאו. אמנם בנוסחא זו מפורש את המלך. ובעל ז"ד הגיה שונא אותו המלך וכו': ²¹ הגהתי עפ"י הכת"י. ושם הנוסחא שאם אתה הולך למדינה אחרת יש לך תקנה אבל אותו האיש בכל מקום שהוא הולך רשות המלך. ובעל ז"ד עשה לו נוסחא מעצמו: ²² כ"ה בכת"י ושם ג' שונא את עשו בעצמו. ובעל ז"ד שינה כל הנוסחא. ורואה אני כאן להעיר שמתחת המצויקין בנאראשו שינו כל תואר המדרש. שכתבו עמלק תחת אדם. ותחת עשו כתבו עמלק שבא מעשו: ²³ חוזר לדלעיל. כל' באותה שעה שבא הקב"ה לנקום מאדום: ²⁴ בכת"י ולא מוצאין אותו הולכין וכו': ²⁵ הגהתי עפ"י הכת"י וכן נכון. כנדרס בטעות בתוכו:

(דברים ל"ג ב').²⁶ אומר להם מיום שנגלה עלי ונתן תורה לעמו והוא [היה] חתן ומשה שושבין ותורה כלה שוב לא ראיתיו.²⁷ הולכין אצל ציון ואומר לה נגלה לך הקב"ה. שנאמר כי בחר ה' בציון (תהלים קל"ב י"ג) אמר להם מיום שסילק שכינתו מתוכי והחריב את ביתו ושרף את היכלו שוב לא ראיתיו.²⁸ אמר להם ישעיה את מי אתם מבקשים. אמר לו [את] הקב"ה. אמר להם עכשיו יצא מאדום. שנאמר מי זה בא מאדום.²⁹ באותה שעה באין ומוציאין להקב"ה ורואין את בגדיו [שהן] אדומים [כתולעת] שני ואומרים לפני רבי"ש מדוע אדום ללבושיך. שנאמר מדוע אדום ללבושיך (ישעיה ס"ג ב').³⁰ אמר להם (במ) [גת] קטנה היתה לי ודרכתני אותה. שנאמר פורה דרכתני לבדי (שם שם ג').³¹ באותה שעה נוטל הקב"ה [כל] עונותיהם של ישראל ונותן [אותן] על עשו הרשע. שנאמר ונשא השעיר עליו את כל עונותם (ויקרא מ"ז כ"ב).³² אמר עשו לפני הקב"ה. רבי"ש וכי מה כחי שנתת לי כל עונות יעקב.³³ באותה שעה נוטל הקב"ה כל עונות יעקב ונותן על בגדיו ונעשין אדומין כתולעת שני. (ומכבסין) [ומכבסין] עד שנעשין כשלג. שנאמר לבושה כתלג חור (דניאל ז' ט').³⁴ לכך נאמר מי זה בא מאדום:

[דבר אחר מי זה בא מאדום. משל] ³⁵ משל למה הדבר דומה. למלך שנשא אשה על אשתו שהיא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין (אותה) [אותו] בכל שעה.³⁶ אומרת לו אשתו ראשונה מפני מה נשאת אשה שהיא שנואה ומכוערת ובניה מכעיסין אותך בכל שעה.³⁷ אמר לה לא נכנסתי לתוך ביתה ולא (אחרת) [נתיחדתי] עמה.³⁸ (אמר) [אמרה] לו אני בעצמי

מאיר עין

²⁶ כ"ה בכת"י. ושם ג' הולכים אצל סיני: ²⁷ כ"ה בכת"י. ושם ג' ככלה. אמנם הדברים מתמיהין בדברו האגדות המשילו את הקב"ה לחתן וכנ"י לכלה עיי' במכילתא יתרו מס' בדברש פ"ג ובמ"ע שם אות נ"א. ובפירוש הרד"ל בפרי"א פמ"א אות מ"ד ומ"ה דהתורה היא קדושי הכלה. איבא דפרי"א שם בסוף הפרק המשילו התורה לכלה והקב"ה לאבי הכן וישראל הוא בנו. מ"מ אין המשל הזה עולה יפה עם הסגנון כאן שנגלה עלי ונתן תורה לעמו. ועכ"פ אמרו והוא היה חתן נמשך על עמו שהעם היה חתן והקב"ה הוא אבי הכלה. ומשל זה נמצא בפסיקתא רבתי בפתיחתא דעשרת הדברות פ"ב (צד צ"ה) לה"ד למלך שעשה חופה לבתו וכו'. והדבר צריך תלמוד שמנהג זה מאוחר הוא דבכ"מ במדרש סגנונם שעשה חופה לבנו. והדברים צ"ע לעמוד כוהם על זמנם ומקומם של אלו המדרשים: ²⁸ בכת"י שכינתו (צ"ל שכינתו) ממני וכו' לא ראיתי אותו. ודוגמא לסגנון מליצה זו היא בשבת פ' ר' עקיבא לריב"ל. שהשטן מבקש תורה היכן היא. ובאדר"פ פ"ב בענין מלאך המות שמבקש שנמשחו של משה עיי"ש: ²⁹ מלת את הוספתי לתוספת הכנה. ובכת"י עכשו שיצא. ואולי ב' נוסחאות היו כאן ונתערבו. והנוסחא האחרת היא אמר להם שיצא מאדום: ³⁰ הגהה עפ"י הכת"י אלא דהתם ליתא שנאמר מדוע וגו'. ועיי' לחלן מה שאעתיק מחילוקט: ³¹ כ"ה בכת"י. ובעל ז"ר השחית את הסגנון: ³² בב"ד פס"ה דרשו ר' יצחק ונשא השעיר עליו זה עשו שג' הן עשו אחי איש שעיר. את כל עונותם עונות חם שג' ויעקב איש חם. וכ"ה כאן בכת"י אין שעיר אלא עשו שג' הן עשו אחי איש שעיר. ועיי' רמ"ב פ' אחרי מות בענין עזאזל: ³³ בכת"י לפני הקב"ה כמה כח יש לי שנתת כל עונות יעקב אחי עלי: ³⁴ בכת"י כל עונותיהם ונתנן וכו' ויעשו אדומים וכו' ושב ובבסן עד שנעשו וכו'. והאי סיומא לכך נאמר וכו' ליתא. ובילקוט ישעיה ר' שס"ו (ולא נרמו המקור) מי זה בא (אלהים) [מאדום] כשהקב"ה בא באים מלאכי השרת כנגדו ומוציאין את בגדיו שהם אדומים כתולעת שני אמרו מדוע אדום ללבושיך אומר להם גת קטנה היתה לי דרכתני וכו' כל עונותם של ישראל וכו' ואין שעיר אלא עשו הרשע שנאמר הן עשו אחי איש שעיר אומר עשו לפני הקב"ה כמה כח יש לי שאתה נותן עלי כל עונות יעקב אחי וכו' כל עונותם ונותנת על בגדיו ונעשים וכו' ושוב מכבסין וכו' ודברו מסכים עם הכת"י: ³⁵ כ"ה בכת"י וכו' נכון ע"פי הענין: ³⁶ כצ"ל: ³⁷ בכת"י אשה זאת: ³⁸ כ"ה בכת"י. ושם בטעות הכנסתי בתוך:

ראיתי אותך יוצא מביתה.³⁹ (אף) [כך] הקב"ה בשעה שהוא מנחם את ציון אומרת כנסת ישראל לפני הקב"ה. רב"ש מפני מה נכנסת לתוך דיר הרשעה?⁴⁰ שהיא שנאה ומכוערת ובניה מכעיסין אותך בכל שעה. אומר לה לא נכנסתי לתוכה ולא (אחרתי) [נתיחדתי] עמה.⁴¹ אומרת לו אני ראיתך יוצא מתוכה.⁴² אמר לה הילך בניה ובכוריה אסורין ביד ישראל.⁴³ שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (ועבדיה א' יח):

פרק ב'.

אמרו [לו] תלמידיו לר' אליעזר. [רבינו] אמר לנו מה יהיה [בסוף] אחריתנו? אמר להם [אני אודיע אתכם מה יבא] אין [כל] בריה יכולה להנצל מיום הדין. שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה (ישעיה כ"ג).² [זהו] שנאמר ברוך"הק על ידי ירמיהו הנביא (שנאמר) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ירמיה ב' ג).³ כנגד מי אמרנו? ירמיהו [מקרא זה]. לא (אמרנו) [אמרנו] אלא כנגד [כנסת] ישראל.⁴ ש[מכל] אומה שמצו(ע)רת ישראל (א)ינה מתקררה דעתו של הקב"ה עד שיפרע מהן בעצמו.⁵ פרעה הרשע אמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א' כ"ב). הקב"ה נפרע ממנו בעצמו שנאמר וישקף ה' את מחנה מצרים (שם י"ד כ"ד).⁶ נבוכדנצר [הרשע שעלה ו]החריב את בית המקדש הקב"ה נפרע ממנו בעצמו.⁷ שנאמר ופקדתי על (כל בבל) [בל בבבל] ירמיה נא מ"ד). אמר להם הקב"ה לישראל. בני [היו לפני] קדושים ואל תבהלו מיום הדין. שנאמר והייתם לי קדשים (ויקרא כ' כ"ז).⁸ וכך דרש [ר'] לעתיד לבא [הקב"ה מביא (לעתיד) כסא הדין ויושב עליו].⁹ בתחלה קורא לשמים וארץ ואומר להם. בראשית כל בראתי אתכם. שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (א' א').¹⁰ מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו לבין אומות העולם ולא בקשתם עליהם רחמים.¹¹ דנן (העמידן) [ומעמידן] לצד אחד.¹² קורא לחמה ולבנה ואומר להם. שני המאורות הגדולים בראתי אתכם. [שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים] (שם ט"ז) (המאורות הגדולים).¹³ מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים.¹⁴ ולא עוד אלא [ש]היו באין מלכי מזרח ומערב ומניחין כתריהם (בראשיתם) [על ראשיהם] ומשתחווים להם ולא אמרתם אנחנו חרסים חרסים אדמה אל תשתחונו לנו.¹⁵ ומניין

מאיר עין

³⁹ בכת"י יוצא בא מתוך ביתה: ⁴⁰ הגהתי עפ"י הכת"י. ושם ג' מפני [מה] הכנסת לתוך רומי הרשעה. הכנסת טעות. אמנם רומי עיקר והמרפס שינה משום איבה: ⁴¹ כ"ה בכת"י. ובטעות הכנסתי כדלעיל: ⁴² בכת"י אמרה לו אני בעצמי ראיתי אותך שאתה יוצא: ⁴³ בכת"י או' (לו) [לה] הרעתי את בניה ביד בניך ומסרתי (את) [אותם] ביד בכורי ישראל. וסגנון קשה הוא. ואולי צ"ל הרי נתתי את בניה ונשתבש. וכן בנוסחא שלפנינו אולי צ"ל מסורין ביד ישראל:

פרק ב'. ¹ כ"ה בכת"י: ² כ"ה בכת"י: ³ כ"ל: ⁴ כ"ה בכת"י: ⁵ כ"ל. ובכת"י אין הקב"ה מקרר דעתו עד שנפרע (ממנו) [ממנה] בעצמו: ⁶ במקרא כתוב אל: ⁷ כ"ה בכת"י: ⁸ כ"ה בכת"י: ⁹ כ"ה בכת"י. והאות ר' הוא רבינו. ובעל ישועות יעקב הגיה דרש ר' אליעזר: ¹⁰ עוי' ברש"י עה"ת שצדד לפרש בראשית כל: ¹¹ בכת"י ג' שנסתלקת שהרב שגלו: ¹² כ"ה בכת"י: ¹³ הגהתי עפ"י הכת"י ושם ג' קראתי אתכם. ובטעות ויברא אלהים: ¹⁴ בכת"י שנסתלקת וכו' כדלעיל: ¹⁵ הגהתי עפ"י הכת"י ושם בשיבוש לא אמרתם להם אבנים חרוסים אל תשתחונו. ועיי' ברכות ז' ע"א. וע"ע ב"ר פי"ב:

שנקראו כן.¹⁶ שנאמר האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט' יז). דנן ומעמידן לצד אחד¹⁷ קורא לכוכבים ולמזלות ואומר להם. [אנן] הבהקתי את זיוכם מסוף העולם ועד סופו ולא בראתי אתכם אלא בשביל ישראל. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג כ"ה).¹⁸ מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים.¹⁹ דנן ומעמידן לצד אחד. וכן למלאכי השרת. קורא למטטרון ואומר לו. קראתי שמך כשמי. שנאמר כי שמי בקרבן (שמות כ"ג כ"א).²⁰ [מפני מה ראיתם] (ראיתם) שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו. ולא בקשתם עליהם רחמים [דנן ומעמידן לצד אחד. קורא לאבות העולם ואומר להם גזירות קשות גזרתי על בניכם ולא בקשתם עליהם רחמים]²¹ ואם תאמרו לא היינו יודעים. כבר גלית לכם בראשונה שעתידין בניכם להגלות. באברהם הוא אומר. יודע תדע כי גר יהיה זרעך (בראשית ט"ו י"ג).²² ביצחק הוא אומר. והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך (שם כ"ז מ"ג).²³ ביעקב הוא אומר. כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (שם ל"ב כ"ט) רמז לו שעתידין לצאת ממנו שני ראשים. ראש גלות שבבבל ונשיא שבארץ ישראל.²⁴ מיד רמז לו גלות. מפני מה ראיתם שכינתי מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים.²⁵ קורא לכסא הדין ואומר קודם לכל קניתיך. שנאמר כסא כבוד מרום מראשון (ירמיה י"ז י"ב) מפני מה ראיתם מסתלקת וביתי חרב ובני גלו ולא בקשתם עליהם רחמים. [דנן ומעמידן] [דנן ומעמידן] לצד אחר.²⁶ הא למדת שאין כל בריה יכולה להנצל מן הדין.²⁷ ואחר כך מחריב הקב"ה את כל העולם כולו. שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא (ישעיה נ' י"ז).²⁸ [ו]מחדש הקב"ה את השמים ואת הארץ. שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה (שם ס"ו כ"ב) ומחיה הקב"ה את המתים ומביא עפר הארץ ועפר המתים (וייכלו) [ומגבילן] זה בזה.²⁹ ומותח מהן עצמות וגידין.³⁰ א[ו]מר להן הקב"ה למלאכי השרת שהן ממונין לגנוי נפשות.³¹

מאיר עין

¹⁶ בכת"ו ומניין שקרא חק' לחמה וללבנה חרס: ¹⁷ בכת"ו דן אותם: ¹⁸ כ"ה בכת"ו: ¹⁹ בכת"ו שנסתלקת וכו' כדלעיל: ²⁰ בכת"ו קראתי לשמך לשמי ואין שמך אלא בשמי. ועיי' סנהדרין ל"ה ע"ב: ²¹ כ"ה בכת"ו: ²² כ"ד פס"ד דרשו אימת חשכה וגו' על ד' מלכויות. ודרשו ידוע שאני מפורן וכו' תדע שאני גואל: ²³ כ"ד פס"ז והיה כאשר תריד אר"י בר חלפתא אם ראת אחיך פורק עולה של תורה גזור עליו שמורים ואתה שולט בו: ²⁴ בכת"ו ג' לצאת ממך שני שרים. ולא נודע לי בזה דגמא. וכל ענינו שדרשו ב"ר פנ"ז ויגע בכף ירכיו נגע בצדיקים ובצדיקות בבניאים ובנביאות שהן עתידות לעמוד ממנו ואיזה זה דורו של שמד. ודרשו שם אלהים על שרו של עשו. וכן תרגמו יונתן. ודרשו הבא ועם אנשים על בבל. ואמרו ותוכל שאעפ"כ יהיו לו שני שרים: ²⁵ בכת"ו שנסתלקת וכו' כדלעיל: ²⁶ כ"ד פ"א ששה דברים קדמו לבריית העולם וכו' כסא הכבוד מניין דכתיב נכון כסאך מאז וכו' ב"המק מניין שני' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ועיי' בסדר אליהו רבה פ"א (צד ק"ס) ובמ"ע שם ס' ל"א. והנה יליף ב"המק מסיפא דקרא. ולא יליף כסא הכבוד מזה המקרא. דשם כסא הוא כולל דין ורחמים ובתחלה עלה במחשבה לברא את העולם במדת הדין. עיי' רש"י ע"ה ריש בראשית וכו' ספ"ב ופסקתא רבתי פ"מ ובמ"ע שם אות י'. ודרש כסא כבוד במקרא דירמיהו על כסא הדין. וע"כ צריך להגיה ללשון יחיד דאגב שיטפא כתב המעתיק בלשון רבים. בכת"ו לצד אחר כבאינך. והנחתו לצד אחר. כי אולי היא בכוונה: ²⁷ בכת"ו מיום הדין: ²⁸ עיי' סדר אליהו רבה ריש פ"ב (צד ז') ובמ"ע ס' ב'. ובסנהדרין צ"ב ריש ע"ב. וב"ר פ"א במקרא כי הנני בורא שמים חדשים: ²⁹ כנ"ל להגיה. ולגבי זה לא נודע לי דגמא: ³⁰ עיי' כ"ר פ"ב ב"ה וייער ב' יצירות: ³¹ בכת"ו שממונין על גנוי נפשות:

ומוציאין כל נפש ונפש וזורקין אותה בגוף ומעמידין אותן ברנע אחד. באותה שעה פותחת [הארץ את] פיה כאדם ומדברת לפני הקב"ה ואומר' לפניו.³² רבש"ע איש פלוני עבר עבירה במקום פלוני. ופלוני גזל לפלוני במקום פלוני. ופלוני נשבע לשקר בשמך במקום פלוני.³³ וזורק הקב"ה את כל אומות העולם אל תוך ניהנם. באותה שעה פותחת גיהנם [את] פיה ואומרת לפני הקב"ה. רבש"ע מלא אותי [מפושעי ישראל].³⁴ אומר לה כבר מלאתיך א"ה ואין בך ריוח. אמרה לפניו רבש"ע לא כך אמרת (לי) שעתידה גיהנם שתגבה כמה פרסאות למעלה. [באותה שעה נגבה כמה פרסאות למעלה].³⁵ וזורק הקב"ה פושעי ישראל בתוכה. שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה [ישעה ה' י"ד].³⁶ ועולה הקב"ה ויושב בפמליא שלו. ועומד זרובבל בן שאלתיאל כמתורגמן. והוא מגלה לפניו טעמי תורה.³⁷ אמר להם הקב"ה לצדיקים. לכו הכנסו בגן עדן. שלא בראתי אותה אלא בשביל הצדיקים.³⁸ ואומר דוד לפני הקב"ה. רבש"ע [רצונך] בא וסעוד עמנו בגן עדן שנאמר יבא דודי לגנו [ש"ה ד' ט"ז].³⁹ ושומע לו ומהלך עמהם בתוך הגן. שנאמר יקראני ואענהו [תהלים צ"א ט"ז].⁴⁰ וגבריאל נוטל שתי כסאות [אחת] להקב"ה ואחד לדוד. שנאמר וכסאו כשמש נגדי [שם פ"ט ל"ז].⁴¹ אוכלין ושותין שלשה כוסות.⁴² אומר מי מברך. אומר לאברהם. טול וברך שאתה אב העולם. אמר איני מברך שיצא ממני זרע שהכעיס להקב"ה. אומר ליצחק טול וברך. אמר להן איני מברך שיצא ממני זרע שהחריב ביתו של הקב"ה. אומר ליעקב טול וברך. אמר להן איני מברך שנשאתי לשתי אחיות וכתוב בתורה [ו]אשה אל אחותה לא [תקרב] [תקח] [ויקרא י"ח י"ח]. אומר למשה טול וברך. אמר להן איני מברך שלא זכיתי לכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי. אומר ליהושע טול וברך. אמר להן איני מברך שלא זכיתי להניח זרע בעולם. אומר לדוד טול וברך. אמר להם אני מברך ולי נאה לברך. שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא [תהלים קמ"ו י"ג].⁴³

מאיר עין

³² כ"ה בכת"י: ³³ תפס דברים שהם עוון בכל האומות. ולא תפס דברים שאינם נוהגים אלא בישראל כגון חלול שבת וכדומה: ³⁴ כ"ה בכת"י. ושם ג' וזורק וכו' לפני גיהנם: ³⁵ כ"ה בכת"י אלא רהתם איתא כמה פרסאות ל"ג למעלה. ולא ידענא מאי ל"ג והשמשותיו: ³⁶ עיי' סדר אליהו רבא פ"ח (צד ק"ח): ³⁷ כל זה בסגנון אחר ובשינויים רבים באותיות דר"ע אות ז' (בהוצאת מוה"ר יעללינקע ז"ל בית המדרש חדר ג' צד כ"ב). והועתק בילקוט ישעיה ס"י כ"ז. ומשם הועתק בהוצאת כאן בסוף הפרק. וע"ע שם באות מ' בענין תחיית המתים (בהוצאת הג"ל צד ל' ו"א) ובאות כ' בענין סעודת הצדיקים לע"ל (בהג"ל צד ל"ג ו"ח). ועשו באלו ההגדות דוד וזרובבל לעיקר לפי שדוד היה לראש פנה בבית ראשון וזרובבל היה לראש פנה בבית שני ועל כן הם עיקר במסיבת הצדיקים לע"ל: ³⁸ בכת"י שלא בראתי אותו אלא בשבילכם. ואינו ברור לי בלשון חכמים למחוק אותה ולכתוב אותו: ³⁹ כ"ה בכת"י ושם ג' בתוך הגן כדלהלן: ⁴⁰ בכת"י ושומע לו ובא ומתהלך: ⁴¹ בכת"י וגבריאל נוטל סכוס אחד להקב"ה ואחד לדוד. ולא ידעתי ענין מלת סכוס. ויראה שהיא שבוש. ולא נודע לי דוגמא לשתי כסאות (או לשני בלשון המקרא) ונראה שיסודו על המקרא נאם ה' לאדני שב לימיני [תהלים ק"י א']. וכעין אלו המאמרים בבית המדרש למחור"א יעללינקע ז"ל ח"ג צד ע"ח. וסעודת ג"ע חדר ה' צד מ"ו. וסדר גן עדן שם ח"ו צד קנ"א ושם הוא עפ"י המאמר שלפנינו: ⁴² רהיינו יין שלפני המזון ושבחך המזון ושלאחר המזון כראיתא בברכות. ובספרי מ"ע על הגדה של פסח צד כ"ו וכ"ז בארתי מנהגם והטעם שהוסיפו ללילי פסח כוס רביעי: ⁴³ הגדה זו דרשה ר' עיירא בפסחים ק"ט ע"ב. ושם הגי' אני אברך. והנחתה הנסוחא אני מברך שהיא כלפי איני מברך:

לאחר שאוכלין ושותין ומכרכין מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו ועוסק בתורה בטומאה ובטהרה באסור ובהיתר ובהלכות⁴⁴ ואומר דוד אגדה לפני הקב"ה. ועונין הצדיקים יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים בגן עדן. ופושעי ישראל עונין אמן מתוך גיהנם. ואמר להן הקב"ה למלאכים. מי הן הללו שעונין אמן מתוך גיהנם. ואמרים לפניו רבש"ע הללו פושעי ישראל שאע"פי שהן בניהנם בעקה גדולה מתחזקים ואומרים (לפניו) [לפניך] אמן.⁴⁵ ואמר הקב"ה למלאכי השרת פתחו (להן) [להן] גן עדן ויבאו ויזמרו לפניו.⁴⁶ שנאמר פתחו שערים ויבא (גוי) [צדיק] שמר אמונים וישעה כיו"ב אל תהרי אמונים אלא שאומר' אמן.⁴⁷

פרק ג'.

אמרו לו תלמידיו לר' אליעזר. (רבי) [רבינו] אמור לנו באיזה אור אנו שמחים. באורו של הקב"ה או באורו של ירושלים¹ אמר להם באורו של הקב"ה. שנאמר אל ה' ויאר לנו (תהלים קי"ח כ"ה). [אמרו לו] והלא כבר נאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס' א'). [מיד פתח ואמר].² זו שנאמר ברו"הק על ידי דוד מלך ישראל כי עמך מקור חיים באורך נראה אור (תהלים ל"ו י'). כנגד מי אמר דוד המקרא הזה. לא אמרו אלא [כנגד] כנסת ישראל.³ אמר' לפניו רבש"ע בשביל מקור זה שעמך קודם כל מעשה בראשית אני מאירה באורך לעתיד לבא.⁴ אין מקור חיים אלא תורה. שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג' י"ה).⁵ באורך נראה אור. מהו. אור שברא הקב"ה ביום ראשון (שמש בו שלשת ימים קודם שנבראו מאורות. ביום הרביעי כיון שנבראו מאורות. שנאמר ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים (בראשית א' ט"ו). עמד הקב"ה וגנזו.⁶ למה גנזו הקב"ה. שעתידין

מאיר עין

¹ כל' ובשאר הלכות. ואמר כן כלפי שבא לומר ואומר דוד אגדה וכו'. ובאותיות דר"ע ובילקוט הג"ל והקב"ה יושב ודורש תורה חדשה שעתידי ליתן על יד משיח וכיון שמסיים הגדה עומד זורובבל בן שאלתיאל ואומר יתגדל ויתקדש וכו'. ולא הוזכר באגדה שם שזה יהיה בסעודת הצדיקים. ובכתי' ואי דבר אגדה לפני הקב"ה. ומדמסיים לפני הקב"ה. א"כ לא הקב"ה הוא אומר אגדה ע"כ נראה שנוסחתנו עיקר. אמנם ע"כ קטועה היא שעל מה עונין הצדיקים יהא שמו הגדול. שהרי לא הזכיר מי הוא האומר יתגדל ויתקדש. וע"כ נראה שזורובבל שהוא עומד כמתורגמן הוא אומר יתגדל ויתקדש כבאגדת אותיות דר"ע. ובענין יהא שמו הגדול וכו'. עיי' במבוא לסדר אליהו רבה מאמר ד' צד ע"ה וע"ט: ² וכ"ה בכתי' ועיי' בסדר אליהו רבה פ"ג צד ט"ו: ³ בכתי' ויאמרו לפניו: ⁴ הא סימא אל תקרי ליתא בכתי'. ונראה שנתוסף ע"פי הגמרא שבת קי"ט ע"ב וסנהדרין ק"א ע"ב:

פרק ג', ¹ כ"ה בכתי'. בב"ר פנ"ט ירושלים אורו של עולם שני' וחלכו גוים לאורך ומי הוא אורה של ירושלים הקב"ה דכתיב והיה ה' לך לאור עולם: ² אמרו לו. כ"ה בכתי'. ומלות מיד פתח ואמר הוספתי ע"פי סגנון שאר הפרקים: ³ כ"ה בכתי'. בפסיקתא רבתי דקומי אורי פל"ו (צד קס"א) זה שני' ברו"הק וכו' כנגד כנ"י. אמרו לפני הקב"ה רבש"ע בשביל התורה שנתת לי שנקראת מקור חיים אני עתידה להתענג באורך לע"ל עיי"ש: ⁴ שהתורה קרמה לכל מעשה בראשית עיי' בריש כ"ה: ⁵ בפסיקתא רבתי שם עובד התורה וכו' שנקראת מקור חיים וכו' ולא מיתני ראייה ממקרא דעץ חיים אולי כווננו למקרא דירמיה אבות עובד מקור מים חיים (כ' י"ג) ועיי' בריש סדר אליהו רבה ובמקרא רבה פכ"ה: ⁶ בכתי' שברא הקב"ה [ביום] ראשון זה שמש שלשה ימים קודם שנבראו מאורות ביום הרביעי גנזו הקב"ה. ובב"ר פ"ג גנזו והיא מתוקנת לצדיקים לע"ל:

אומות העולם (מ"ה) להכעים לפניו.⁷ אמר לא יזכו אותן הרשעים לשמש באור זה, אבל ישתמשו באור חמה ולבנה. שהן עתידין להבטל [הן עתידין להבטל].⁸ אבל אור זה שהוא קיים לעולם ולעולמי עולמים יבואו צדיקים וישמשו בו. שנאמר וירא אלהים כי טוב (שם שם ד'). [אין טוב אלא צדיק שנאמר אמרו צדיק כי טוב (ישעיה נ"א)].⁹ כיון שראה האור שגזו שמח שמחה גדולה. שנאמר אור צדיקים ישמח (משלי י"ג ט').¹⁰ אמר האור לפני הקב"ה. רב"שע אע"פ שנמנעתי מישראל כשרים בעולם הזה אין אני מצפה אלא לאורך שאתה מביא עליי.¹¹ ובשעה שאמר הקב"ה לציון קומי אורי כי בא אורך. אמרה לפניו. רב"שע עמוד אתה בראש ואני אחריך. אומר לה יפה אמרת. שנאמר עתה אקום יאמר ה' (תהלים י"ב ו').¹² ובמה הוא שמח. בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה. שנאמר שאי סביב עניך וראי כלם נקבצו באו לך (ישעיה מ"ט י"ח).¹³ באותה שעה מביא הקב"ה אליהו ומשיח וצלוחית של שמן בידיהם [ומקליהם בידיהם]. ומקבצים כל ישראל בפניהם. ושכינה לפניו ונביאים מאחריהם והתורה מימנם ומלאכי השרת משמאלם. ומוליכין אותם אל עמק יהושפט המלך.¹⁴ ונקבצים כל העמים שם.¹⁵ שנאמר ונקבצתי את כל הגוים [והורדתי אל עמק יהושפט] וגו' (על) [אל] עמי ידו גורל יואל ר"י ג' וי'.¹⁶ באותה שעה מביא הקב"ה את אליהו.¹⁷ ונותן בהם רוח ונשמה ואומר. יעברו כל אומה ואומה היא ופסלה על הגשר של גיהנם ועוברין.¹⁸ כיון שמגיעין לתוכה יהיה לפניו כחוש ונופלין לתוך גיהנם (ועובדי).¹⁹ כיון שמגיעין לתוכה הם ופסיליהם ורואין ישראל אר"ה (מ"ה) ופסיליהם אומר לפניו. רב"שע כשם שעשית עם אלו תעשה עמנו.²⁰ אומר להם מי אתם.²¹ אומר לפניו אנחנו עמך ונחלתך ישראל. אומר להם

מאיר עין

בחינה י"ב ע"א כיון שנמחל בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגזו מהם וכו'. מלות מ"ה שהסגרת כחובים כמעט בכל פעם אחר אר"ה. והם ברת"א מכחישי התורה או מכחישי האמת. ונתוספו מפחד חמת המציק: * כ"ה בכת"י: * כ"ה בכת"י ובגמרא שם: * וכ"ה בגמרא שם. ובכת"י ואור צדיקים כאור נגה וגו'. ונראה שהיא טעות באשגורית לישנא: * כ"ה בכת"י. ושם אע"פ ש[נ]מנעתי מצדיקים כשירים: * בפסיקתא רבתי שם (צד קס"ב) א"ר לוי בשעה שאמר הקב"ה לכ"ה קומי אורי כי בא אורך אמרה לפניו רב"שע עמוד אתה בראשינו וכו' עיי"ש במ"ע אות י"ח ועיי' בילקוט ישעיה סוף רמז שצ"ט. ונראה דמהכא הוהתק אלא שלא נרמז המקור: * לפי נוסחתנו שמח השם. אבל בכת"י הנוסחא ובמה היא שמחה בקיבוץ בניה לתוכה שנאמר וכו': * כ"ה בכת"י. ושם ג' ונקבצים כל ישראל לפניו שכינה מלפניהם וכו' תורה מימנים ומלאכים וכו'. והוהתק מכאן ואילך בילקוט ישעיה ר' ש"ס ושם ג' ונקבצין כבכת"י. ופ"י ומקליהן בידיהן כענין גאולי מצרים. ובעל ד"ר ראה הנוסחא בילקוט ועשה לו נוסחא ומקלו של אהרן בידיהם. ואינו יודע איזה חכמה ילמדנו מקלו של אהרן: * בכת"י חסר. ובילקוט כל הגוים: * וכן בכת"י ונקבצתי. ובלי כפך שהיה כתוב ונקבצין כל הגוים שם כבילקוט. ואח"כ נתערבב עם חמקרא. ואל עמי בכת"י כבמקרא לפניו: * בכת"י אלהי הגוים ובילקוט אלוי הגוים: * בכת"י רוח ואומר להם כל אומה ואומה ופסיליה על גשר. ובילקוט רוח ונשמה ואומר יעברו על גשר גיהנם. והיא לשון מקוטע. ובענין הגשר לא נודע לי דוגמא כי אם כאמנות הפרסים בתורת צאראסטור. אכנס נזכרו גשרים לכוננה אחרת בבית"ה למוהר"א יעלינגעק ז"ל ח"ו צק"ג. * מלת ועובדי נשתרבה מדלעיל. ובכת"י וכיון שמגיעין לתוכו הרוח לפניו כחוש ונופלין אל תוך גיהנם. והוא משובש. ובילקוט וכיון שמגיעים שם יהיה לפניו כחוש ונופלם לגיהנם. ועיי' במד' תהלים מזמור א' ובילקוט מיכה כי כל העמים וגו' מדרשו של ר"א המודעי: * בכת"י משובש כולא. ובילקוט הנוסחא ונופלם לגיהנם ומיד ישראל מתיראין אומר לפניו רב"שע תאמר כאשר עשית עם אלו: * כ"ה לשון מי את בתי (רות ג' ט"ז):

הקב"ה מי מעיד. אומר אברהם. קורא לאברהם ואומר לו. מעיד אתה שה' עמי ואני אלהיהם. [אמר לפניו רב"שע לא כך אמרת לי וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ובראשית ט"ו י"ד]. ועוד אומר להם. מי מעיד עוד. אמר לפניו יצחק. קוראים לי יצחק [ואומר לו. מעיד אתה שהם עמי ואני אלהיהם. אומר לפניו רב"שע לא כך אמרת לי כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה] [שם כ"ו ג']. [אומר להם מי מעיד עוד. אומרים לו יעקב].²² קורא ליעקב ואומר [לו]. מעיד אתה שהם עמי ואני אלהיהם. [אמר] לפניו רב"שע לא כן אמרת לי [לבני ישראל] לא יהיה לך אלהים אחרים על פני [שמות כ"ג ג'] ואמרו לפניך שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד [דברים ו' ד.].²³ באותה שעה עובר הקב"ה לפנייהם והם אחריו. שנאמר ויעבר מלכם לפנייהם וה' בראשם [מיכה ב' י"ג]. באותה שעה מביא הקב"ה את התורה ומניחה בחיקו ומבדיק זיון של ישראל מסוף העולם ועד סופו. אמר גבריאל לפני הקב"ה. רב"שע יבואו כל עכ"ם ויראו בטובתן של ישראל.²⁴ ואומר לו. לא יבואו [ולא יראו]. שנאמר ה' רמה ירך בל יחזיון [ישעיה כ"ו י"א]. אמר משיח לפני הקדוש ברוך הוא [ואמר לפניו] רבונו של עולם יבואו יראו ויבושו. שנאמר יחזו ויבושו קנאת עם אף אש צריך תאכלם [שם].²⁵ אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. רב"שע יבואו יראו ויבושו. שנאמר ותרא אויבתי ותכסיה בושה [מיכה ו' י"ג].²⁶ באותה שעה פתחה גיהנם פיה ויוצאין כל עכ"ם [ורואין בטובתן של ישראל ונופלים על פניהם ואומרים] [לפניהם ולפני הקב"ה]. כמה נאה [אדון] זה [א] כמה נאה אומה זו שאהב אותם ביותר. שנאמר אשרי העם שככה לו [תהלים קמ"ד ט"ו]. אמר לפניו רב"שע כמה נשתנה אומה זו שאהבת אותם ביותר.²⁷ אמר להם שוטים שבעולם אתם ידעתם אותי והנחתם אותי והשתחיתם לע"ז שלכם

מאיר עין

²² בכת"י מי מעיד אומר לו יעקב קורא ליעקב. אבל בילקוט אומר נהם מי מעיד יותר. ובכולם נוסחתו יותר. ועפ"י הגהתי עוד: ²³ כ"ה בכת"י. ובילקוט אמרת להם: ²⁴ בכת"י רב"שע רצונך שיובאו או"ה ויראו. וכ"ה בילקוט: ²⁵ הנוסחאות משובשות כאן. הנוסחא שהיתה לפני. ואומר לו לא יבואו אמר לפניו רב"שע וכו'. וגבריאל תוא שאמר. ובכת"י אמר לו יבאו ולא יראו אמר ישעיה לפני הקב"ה לא יבואו ולא יראו אמר ישעיה ה' רמה ירך בל [יהרדון] [יחזיון] וגו' אמר משיח לפני הקב"ה [יבואו] ויראו ויבושו מ"ב [מניין]. בכת"י בכל מקום תחת מלת שנאמר מ"ב [יחזו] [יבואו] ויראו ויבושו אמרה כנ"י וכו'. ובילקוט אמר גבריאל וכו' ואומר להם [וצ"ל לו] אל יראו וכן אומר ישעיה ה' רמה ירך בל יחזיון אמר משה [כלי ספק שצ"ל משיח] לפני הקב"ה רב"שע יבואו ויראו שנאמר יחזו ויבושו קנאת עם אמרה כנ"י וכו'. וברש"י ישעיה שם. ה' רמה ירך. ראיתי מדרש אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבים וכו' ומדרש אגדה יש שמבקש הנביא כו' אמר לו מוטב שיהו ויבושו ואין זה אחר הלשון. ולפי פירוש זה אמר הנביא בבבואה ה' רמה ירך בל יחזיון ואח"כ אמר בתפלה יחזו ויבושו וגו'. ומראין הדברים שהמדרש שלפנינו היה לפני רש"י. ועפ"י אלו הנוסחאות ערכתי. שמו שאמר זה לא אמר זה. ובעל ז"ד עשה לו נוסחא. ואומר לו הקב"ה גבריאל לא יבואו לראות כי כן אמר ישעיה הנביא ה' רמה ירך בל יחזיון ואמר גבריאל לפניו רב"שע לא כמו שאמר ישעיה אלא יבואו יראו ויבושו ש' יחזו ויבושו קנאת עם וגו' ואף כנ"י אמרה לפני הקב"ה. והיא נוסחא שהמציא בדמיונו ורחוקת היא מסגנון לשון המדרש: ²⁶ בילקוט תרי עשר ר' תנ"ט ותרא אויבתי ותכסיה בושה זש"ה קומי אורי כי בא אורך. ותו ליתא. והוא כחידה סתומה ומענייניו אנו למידין שהיא קיטעא מאוזה מדרש דוגמא לעניין שלפנינו. אלא שלא נרמז מקורו: ²⁷ כ"ה בכת"י אלא שנקטע בו וחסר מן אומה זו קמא עד אומה זו בתרא. ובילקוט כנוסחת הכתי. אלא דשם איתא אמר פרעה לפניו רב"שע כמה נשתנה אומה זו. מה שחסר בכת"י. ונראה שהיא נוסחא עתיקה כי פרעה הוא ראש וראשון בגלותן של ישראל ונודע לו שם ה'. ומחסריו הבנה השמיטוהו המעתיקים:

[ובסתחתם בהם] ולא במחתם בי.²⁸ אבל ישראל קדשו את שמי פעמים בכל יום תמיד ובטחו בי.²⁹ ואני נותן להם שכר טוב, מיד מתביישין ושבין לתוך גיהנם. שנאמר ישובו רשעים לשאולה וגו' (תהלים ט' יח). והקב"ה וצדיקים בגן עדן ומשתתחים [שם] ויושבין שם. ויושב הקב"ה בראש [ה]צדיקים ומביא [הקב"ה] אור שגנו לצדיקים³⁰ ומוסיף על אורו שלש מאות וארבעים וחמשה פעמים.³¹ אומר' לפניו רב"שע היינו מצפים לאור [ה]זוה. שנאמר צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבא ואראה פני אלהים (שם מ"ב ג'). אומר להם עכשיו ראייתם פני.³² אומר' לפניו רב"שע אתה מאיר לנו באורך. חשך זה מהו. אומר להם לבני עשו ולבני ישמעאל. שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יורח ה' וכבודו עליך יראה (ישעיה ס"ב) ואומר (לך) [לה] הקב"ה לישראל. בני עכשו קבלו ממני כוס תנחומין.³³ אומר' לפניו רב"שע כעסת עלינו והוצאתנו מתוך ביתך והגליתנו (מבין) [לבין] אר"ה (מ"ה) [והיינו ככלי נדה לבין אר"ה] ועכשו באת לפייסנו.³⁴ אומר להם אמשול לכם משל. למה הדבר דומה לאדם שנשא את בת אחותו.³⁵ כעס עליה והוציאה מביתו. לימים בא לפייסה. אמר' [לו] כעסת עלי והוצאתני מביתך ועכשו באת [אלי] לפייסני.³⁶ אמר [לה] בת אחותי [את]. שמא תאמרי בלבבך שמיום שיצאת מביתי [נכנסה אשה אחרת לתוכו. חייך] אף אני לא נכנסתי לביתי.³⁷ כך אמר הקב"ה לישראל. בני מיום שחרבתי ביתי של משה לא עליתי וישבתי בביתי של מעלה. אלא הייתי יושב [ובטל ואמר] [בטל ומטר]. ואם אין אתם מאמינים לי תנו ידיכם על ראשי [וראו טל שעל ראשי. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו] שנאמר שראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה [וש"ה ש' ב.].³⁸ ומלביש הקב"ה את ציון עוזה. בשכר עזי וזמרת יה (שמות ט"ו ב') שאמרו ישראל על הים. [מניין שמלביש הקב"ה עוזה]. שנאמר עורי עורי לבשי עוץ ציון (ישעיה נ"ב א').³⁹

מאיר עין

²⁸ כ"ה בכת"י אלא דליתא שם למלות ולא כסתחם בי. ובילקוט מקוטע ומשובש והנחתם אותי לעז ולא כסתחם בי. ²⁹ בכת"י בעמים בכל יום. ואינו אלא שיבוש. ובילקוט ג' נמי פעמים: ³⁰ כ"ה בכת"י. ושם מסיים ומביא את האור שגנו. ובילקוט אחר מלת לשאולה. וצדיקים יושבין בתוך ג"ע ויושב הקב"ה בראשם ומביא את האור. ושינה את הסגנון לטובה: ³¹ בילקוט שם"ה פעמים וזה ודאי טעות שנחתלק בין ה"א לחי"ת. אמנם גם הטעות תוכיח שעיקר הנוסחא היא שם"ה כנגדפס ובכת"י. ובעל ד"ד הגיה שם"ג כלשון התרגום ישעיה ל' כ"ו וניהור שמשא יהא עתיד לאנחרא על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כניהור שבעת יומיא. ולשון רש"י שם שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שביעיות העולים שם"ג. אמנם לשון רש"י בפסחים ס"ה ע"א נמצא עודף על אורה של עכשו בעו"ה שם"ג. ומעתה כשבאת לחשוב אור חלבנה כאור חממה הנה תחשוב אור חלבנה ואור חממה ועודף עליהם שם"ג הנה יהיו שם"ה מדרגות אור. ופירוש ומוסיף על אורו. על אורו של לילה. שישאל מונין ללבנה והיה אור חלבנה שם"ה מדרגות אור כחמה בעו"ה כנ"ל: ³² בכת"י לפניו הסיום א"ל עכשו ראייתם פני. ובילקוט כנוסחא שלפנינו: ³³ בכת"י חשך זה מהו מ"ג כי הנה החשך יכסה וגו' אמר לפניו לבני עשו ולבני ישמעאל ועד כל עכשו קבלו כוס תנחומין. והוא מקוטע ומשובש. ובילקוט חשך זה מהו שנא' כי הנה החשך וגו' ומכאן ואילך קיטע לכולא. ומסגנון זה אנו למדין שנסדר המדרש הזה כשמשלו בני עשו ובני ישמעאל בעולם: ³⁴ כ"ה בכת"י אלא דשם איתא ככלי נדה והנהתי נדה: ³⁵ בכת"י אמשול לך משל וכו' למלך בשר ודם שנשא אשה את בת אחותו: ³⁶ הגהתי עפ"י הכתי' ומלת לפייסני ליתא שם: ³⁷ כ"ה בכת"י: ³⁸ כ"ה בכת"י. בפסיקתא דרבי פל"י (צד קס"ב) שמיום שעלה נבוכדנצר הרשע וההרבי את ביתו ושרף את היכלי והגלה את בני לבין אר"ה חייך וחיי ראשי שלא נכנסתי לכסא שלי ואם אין אתה מאמין ראה טל שעלה על ראשי שנאמר שראשי נמלא טל וגו' ועיי"ש כמ"ע אות ט"ו. וע"ע במבוא לסדר אליהו מאמר ד' צד מ"ג ומ"ד ובירושלמי סוכה פ"ה ה"ג: ³⁹ כ"ה בכת"י:

פרק ד'.

אמר להם ר' אליעזר לתלמידיו בני יכולין אתם לעמוד בתוכחות.¹ אמרו לו יהי רצון [לדברים] שתודיענו.² מיד פתח ואמר. קרא בגרון אל תחשוק [ישעיה נ"ח א']. זהו שנאמר בר"הק על ידי ישעיה הנביא לכו נא ונוכחה יאמר ה' ושם א' י"ה כנגד מי אמרו ישעיה מקרא זה. לא אמרו אלא כנגד בעלי תשובה. שהקב"ה ידיו פרושות לקבל שבים. ואומר מתי יעשו תשובה ואקבל אותם בתשובה שלמה לפני.³ שנאמר וידי אדם מתחת כנפיהם [יחזקאל א' ח']. מלמד שהקב"ה יושב על כסא כבודו וידיו פרושות מתחת כנפי החיות [לעושי תשובה] ואומר מתי יעשו ישראל תשובה [שלימה לפני].⁴ ובכל יום מדת הדין מתגברת ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפני. רב"שע כתוב בתורה לא תשבועו בשמי לשקר [ויקרא י"ט י"ב] וישראל משכימין לשווקים ונשבעים לשקר.⁵ ומחמדין את נשי חבריהם. ומספרין לשון הרע על רעיהן.⁶ שמא יש לפניך משוא פנים.... אבל ישראל משכימין [ממטותיהן] ומקדשין את שמי פעמים בכל יום תמיד. תלמידים חכמים משכימין [לבתי כנסיות ול]בתי מדרשות [ועמי הארץ לבתי כנסיות] ותינוקות [של] [לבית רבן]. ומולין את בשרם [ומלאים מצות].⁷ ולא עוד אלא שברא[ת] להן תשובה שהיא שקולה כתורה.⁸ ואתם אומרים יש לפני משוא פנים:⁹ דבר אחר גדולה תשובה יותר מן התפלה.¹⁰ שכל התפלה שנתפלל משה רבינו לא קיבל ממנו להכניסו לארץ ישראל.¹¹ אבל רחב הזונה נתקבלה בתשובה. ר' אלי[עזר] בן יעקב אומר למה נקרא שמה רחב [הזונה] שהיא רחובה בזכות.¹² [יצאו] [בתשובה שעשתה זכתה ויצאו] ממנה שבעה מלכים ושמונה נביאים:¹³ דבר אחר גדולה תשובה [יותר] מן הצדקה.¹⁴ שהצדקה

מאיר עין

פרק ד'. ¹ דוגמת לשון זו בב"ד פצ"ג יוסף קטנן שר שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחות הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו: ² כ"ה בכת"י וכן נכון דלר"א היו אומרים רצונך שתודיענו. אלא כלי' יהי רצון לפני השם שיקבלו לפניו הדברים שתודיענו: ³ כ"ה בכת"י: ⁴ כ"ה בכת"י ונכפל לקמן פ"ה עיי"ש. ובפסחים קי"ט ע"א ואמר ר' כהנא וכו' מ"ד וידי אדם וגו' ידו כתיב זה ידו של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין: ⁵ בכת"י ליתא ועומדת ועיי' לקמן פ"ה. וגו' שם משכימין ממטותיהן ויוצאין לשוקות ועיי' להלן: ⁶ יפה העיר בעל ז"ד על רש"י עה"ת פ' קדשים (והוא מתו"כ) אם נגבת סופך וכו' סופך ליטבע לשקר. ועל הגמרא דב"ב קס"ד ע"ב אר"י אמר רב רובן בגזל ומיעוטן בעריות והכל בלשון הרע. ועיי"ש ברש"ם: ⁷ כ"ה בכת"י. ופי' ותנוקות לבית רבן כלי' שמשכימין להביאן. ושם ליתא מלת אבל. אבל אפי' עם מלת אבל היא לשון קטועה. ולקמן פ"ה קטרוג. מדת הדין דוגמא לכאן אמר לה אל תהרהרי אחר כנ"י וכו' עיי"ש: ⁸ כ"ה בכת"י: ⁹ בכת"י הנוסחא ואת אומרת יש לפני חילול השם בדבר הזה. ויראה דב' הנוסחאות קטועות הן והנכון כדלהלן פ"ה. וצ"ל שמא יש לפניך משוא פנים ואם אתה נושא להם פנים לישראל לא יהיה חילול השם בדבר הזה. אמר לה אבל ישראל וכו' ואת אומרת יש לפני משוא פנים ויהיה חילול השם בדבר הזה: ¹⁰ בכת"י יותר מן התפלה לעושי תשובה: ¹¹ בכת"י הנוסחא שהתפלל משה רבינו ולא קיבל הימנו וכו'. ולנוסחא זו פ"י שהתפלל להעביר הגזירה בלא תשובה. שלא מצינו שהתורה ואמר חטאתי: ¹² עיי' במכילתא ריש יתרו (נ"ז ע"א) ובמ"ע שם אות ח': ¹³ כ"ה בכת"י ושם ג' שבעה מלכים ונביאים. ובספרי בעלעלך פ"י ע"ח (כ' ע"ב) ח' כהנים וח' נביאים. ופירושו שהם נביאים ועיי"ש במ"ע אות כ"ו. ובמגילה י"ד ע"ב ח' נביאים והם כהנים וכו' ואמרו שם דיהושע נסכה. ועפי"ז מחק בעל ז"ד שבעה מלכים והגיה ח' נביאים והם כהנים. ואולי שבעה מלכים על מלכי בית שני קאמר שהיו כהנים ומונה אותם שבעה עד הורדוס: ¹⁴ כ"ה בכת"י:

יש בה חסרון אבל התשובה אין בה חסרון. ואין הקב"ה מבקש מ ישראל אלא תשובה ודברים. שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד ז').¹⁵ דבר אחר גדולה תשובה שמרפא את ישראל מעונותיהם שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה שם שם ה' ¹⁶ רבי נהוראי אומר מפני מה נתנה קורת רוח [לישראל] עשרת ימים מראש השנה ועד יום הכפורים. כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ונמצא שלם בכולן (לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ) וכנגד עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיני (לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ) שאם יעשו [ישראל] תשובה (ויקבלם) [יקבל אותם] בתשובה שלימה לפניו.¹⁷ לכך נאמר לבו נא ונוכחח יאמר ה':

קרא בגרון אל תחשוך. ר' שמעון בן חלפתא אומר (בגרון זה) יש בו לשבח ויש בו לגנאי. יש בו לשבח שהצדיקים מרגנים בגרונם. שנאמר רוממות אל בגרונם (תהלים קמ"ט ז') יש [בו] לגנאי שהרשעים מכעיסין בגרונם. שנאמר קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון (שם ל' י') לצדיקים השמע בגרונך [אל תחשוך] ולרשעים כשופר הרים קולך.¹⁸ ר' יהושע בן קרחה אומר לא נכרא שופר אלא לטוב[ה]. שבשופר ניתנה תורה [בסיני] לישראל. שנאמר ויהי קול השופר (שמות י"ט ט).¹⁹ ובשופר נפלה חומת יריחו. שנאמר ויהי כשמוע (שופר) [העם את קול השופר] ויריעו (כל) העם (יהושע ו' כ).²⁰ ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמגלה (משיח) [את המשיח]. שנא' וה' אלהים בשופר יתקע (זכריה ט' י"ד). ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמכנס גליות ישראל למקומן. שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול [וגו'] (ישעיה כ"ד י"ג).²¹ לכך נאמר כשופר הרים קולך: והגד לעמי פשעם. אלו

מאיר עין

¹⁵ שהתשובה מתקבלת אע"פ שאין בה חסרון כיס. בכת"י הנוסחא אלא דברים בלבד. וכן נכון דעל אין בה חסרון קאי. אבל גם לנוסחתנו יש לפרש כך ולא הגהתי: ¹⁶ בכת"י מייחתי קרא ארפא משובותיכם (ירמיה ד' כ"ב) ובינומא פ"ו ע"א א"ר חמא בר חנינא גדולה תשובה שמביאה רפאות לעולם שנ' ארפא משובתם וגו'. ובגמרא שם מנו הרבה דברים בגודל התשובה. וכן בפסוקתא דר"כ פ' כ"ה ובפסוקתא רבתי פמ"ד שנתייחרו לשבח שובה. וכן בפד"א פמ"ג. אמנם המאמרים שלפנינו הם מיוחדים במקומם כאן: ¹⁷ בכת"י קורת [רוח] לישראל מר"ה עד יוה"כ כנגד עשרת דברות שקבלו ישראל בסיני לפיכך נתן להם הקב"ה וכו'. והיא קטוע וישא. ועכ"פ הגהתי ע"פ הכת"י. ומצאתי ברוקח בה' ר"ה סי' ר"ג. ואמרינן בפ' ר' אליעזר (כ"ה בדפוס ישן ובדפוס ווארשוי בר"ת בפ' דר"א) ור' נהוראי אומר מפני מה ניתנה קורת רוח י' ימים מר"ה עד יו"כ כנגד י' נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם וכנגד י' דברות שקבלו ישראל שאם יעשו תשובה שלימה לפניו יקבלו. והוא בשינוי נוסחא קצת. ועכ"פ מכאן ראיה שהוא היה קורא לפירוש אלו פרקי ר' אליעזר. והא דכנגד י' הרברות הוא ג"כ בפסוקתא רבתי פ"מ (קט"ט) והובא בילקוט ישעיה רנ"ו. אמנם הא דכנגד י' נסיונות וכו' הוא מיוחד כאן במקומו: ¹⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁹ כ"ה בכת"י. ובמכילתא יתרו בחדש פ"ד (ס"ה ע"ב) ויהי קול השופר. הרי זה סימן פיה בכתובים כל מקום שנ' שופר סי' יפה לישראל שנ' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. ואומר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ואומר וה' אלהים בשופר יתקע. וכאן פירושו של דבר. דהיינו בנפילת חומת יריחו וקיבוץ גליות וגילוי משיח. אמנם שהמקרא עלה אלהים בתרועה וגו' במזמור מ"ז על כיבוש יריחו נאמר. זה מוכח מהמקרא יבחר לנו את נחלתנו וגו'. ועיי' בפד"א סוף פל"א ופמ"ו: ²⁰ בכת"י בשיבוש ויהי במשך היוכל וגו' וצ"ל והיה במשך בקרן היוכל בשמעכם את קול השופר וגו'. והוא שם פסוק ה'. ואולי צ"ל שזה המקרא קודם: ²¹ בכת"י ובשופר יתקע הקב"ה בשעה שמבקץ את גליות ישראל למקומן שנ' והיה ביום ההוא יתקע בשופר. ובשופר עתיד הקב"ה לתקוע בשעה שמגלה את המשיח שנ' וה' אלהים בשופר יתקע. ונראה שזו היא נוסחא העתיקה והיא מסכמת עם המכילתא. שקיבוץ גליות יהיה קודם

תלמידי חכמים. אמר להם הקב"ה לא בראתי אתכם אלא בשביל שתלמדו את בני ארצות חיים. מה יש לכם עמוקות בלבבכם. אם ראית דור שתלמידי חכמים יש להם מריבה זה עם זה הרי אלו יש להם עמוקה בלבבם.²² אם לבם לתורה ותורה אין מקיימין אין דינם אלא גיהנם. לכך נאמר והגד לעמי פשעם.²³ ולבית יעקב חטאתם. מה [הן]. אלו עמי הארץ.²⁴ מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שהיה יושב בראש עשרים וארבעה אלפים תלמידים.²⁵ פעם אחת יצא לשוק של זונות וראה שם אשה זונה ואהב אותה.²⁶ והיה שליח משתלח בינו לביתה עד עת הערב.²⁷ לעת הערב עלתה על הגג וראתה אותו כשהוא יושב בראש התלמידים כשר צבא והיה גבריא'ל עומד על ימינו.²⁸ אמרה [בלבה] אוי לה לאותה אשה שכל מיני פורענות של גיהנם צוואת לה.²⁹ אדם גדול כמו זה שהוא דומה למלך תענינו אשה זאת וכשמתה ובטלה מן העולם יורשת גיהנם.³⁰ אלא אם יקבלנה הרי היא מצלת אותו ולעצמיה [ה] מדינה של גיהנם.³¹ וכיון שבא אצלה אמרה לו. בני מפני מה אתה מאבד חיי העוה"ב בשביל שעה אחת בעוה"ז. לא נתקררה דעתו עד שאמרה לו. בני מקום שאתה אוהב מלוכלך ומטונף מכל אברים [חמת מלא צואה וזבל] ואין כל בריה יכולה להריח ריחו.³² ולא נתקררה דעתו עד שתפש[ת]ו בחוטמו והניח[ת]ו על אותו

מאיר עין

התגלות המשיח. וכבר דברתי בזה הענין בארוכה במבוא לסדר אליהו כהוספה לסוף מאמר ג' צד ק"מ. אמנם לדעת ההמון יהיה משיח מקבץ את הגלויות ועפ"י נשתנה הנוסחא כאן: ²² בכת"י יש לכם עשוקות בלבבם וכו' דור של תלמידי חכמים [ש]יש להם מחלוקת זה על זה הרי אלו יש [לכם] [להם] עשוקות בלבבם. ובעל ז"ד הגיה עמוקות רעות ועשה לו פי' זר. והנה עשוקות היא בשי"ן שמאלית כמו עסוקות. והיא מלשון כי התעשקו עמו [בפ' תולדות] ובלשון חכמים שדה שיצאו עליו עסיקין. ואם הס"מ ט"ס ועקר בשי"ן ימנית יהיה עשוקות ענינו מעשקות. ועשוקות כמו עושקות דמיון רכוב תמורת רוכב. וכל' מחשבות עושקות. ונוסחא עמוקות יש לפרשה עפ"י לשון המקרא היו המעמיקים מה' לסתור עצה והיה במחשך מעשיהם [ישעיה כ"ט ט"] וכל' עמוקות בלבב דברים של מחשך שאין מגלין אותן; ²³ בכת"י אם יום ליכנס תורה ותורתם באראלים אין דינם אלא גיהנם. ואין בידי לפרשה; ²⁴ בכת"י מהן. והיא כמו מזה בידך [כפ' שמות] ועפ"י הגהתי. ובכ"מ סוף פ' אלו מציאות דרשו ר"י בר אלעאי נמי כלפי ת"ח וע"ה אמנם סגנון הדרוש שם לפרש פשעם וחטאתם: ²⁵ מייתי האי מעשה לענין תשובת ת"ח וע"ה עפ"י מה שמסיים ששניהם מוזמנין לחיי העוה"ב. ונוסחת הכת"י שהיה ראש עשרים וכו'. וגרסינן ביבמות (ס"ב ע"ב) אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לר"ע; ²⁶ בכת"י יום אחד וכו' וראה אשה וכו': ²⁷ בכת"י עד הערב; ²⁸ בכת"י כשר הצבא וגבריא'ל. ולנוסחא זו נרמז בענינה כמאלף ה' צבאות. ושר הצבא הוא שר הצבא של מעלה (דניאל ח' י"א) והוא הוא גבריא'ל (שם ט' כ"א); ²⁹ כ"ה בכת"י ועי' להלן. ופי' צואת לה שהגיהנם מצוית עליה כל מיני פורענות. ובסדר אליהו רבה פ"ד (צד י"ט) ועושים אתם אותן צואה שאינה צואה. שהיא כמו ציווי. ובעל ז"ד נדחק לפרשה מלשון צוואה. ואפשר שמלה משובשת היא ועי' להלן: ³⁰ בכת"י כל זה בסגנון משבוש. ואעתיקו כולא. אמרה בלבה אוי לה לאשה זאת שהוא למלך נוח לה אשה עומד מממנו אמי שכולה גיהנם ומכעסת אדם גדול ואת שמתה ונטרדה מן העולם משמות זה אמי' לו אם תקבלנו את דברי הריני מצלת אותך ועצמי מדינה של גיהנם. והנה אין כאן אלא ערכוב דברים ושבוש לשון. אמנם העתקתיו לפי שלבי אומר לי שכבר היו הדברים משבושים למעתיק שלפנינו והוא תקן לו סגנון כמו שהוא לפנינו: ³¹ כצ"ל עפ"י סגנון שלפנינו. ופי' אם יקבלנה אם יקבל את דבריה. ועי' לעיל בנוסח הכת"י: ³² בכת"י כיון שבא אצלה אמרה [לה] [לו] בני מפני מה את מניח חיי העוה"ב [בפני] שעה אחת בקולס [הוה] מה את חוה לא נתקררה דעתו אמרה בני מקום שאתה אוהב מלוכלך ומטונף מכל איברים חמת מלא צואה וזבל אין כל בריה יכולה להריח ריחו. והמעתיק שלפנינו שינה שהיה הדיבור קשה בעיניו. אמנם היא לשון הברייתא דגרסינן בשבת (קנ"ב ע"א) תנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה. ועי"כ הוספתיו;

[ה]קבר.³³ כיון שהריח ריחו נמאס בפניו ולא נשא אשה (מ)[ל]עולם.³⁴ יצתה בת קול ואמרה אשה פלונית ואיש, פלוני (מזומנין) לחיי העו"ה.³⁵ (דבר אחר) ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ.³⁶ אמר לו הקב"ה לישעיה. לך [ו]אמור להם לישראל אין לכם מידה טובה יותר מן התשובה. שהיא מרפאת את ישראל מכל עונותיהם. שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה. וכתוב ישיבו יושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כנפן (הושע שם ח'):³⁷

פרק ה'.

אמרו לו תלמידיו לרבי אליעזר. [רבינו] אמור לנו היאך נעשה תשובה ונחיה.¹ מיד פתח ואמר. יענך ה' ביום צרה (תהלים כ' ב.). זו היא ש[נ]אמר ברו"הק על ידי שלמה [בן דוד] מלך [יהודה] [ישראל]. דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו (ש"ה ש' ד'). כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה. [לא אמרו אלא] כנגד כנסת ישראל.² אמר' לפניו. רב"שע אלמלא רחמין וחסדיך הרבים שאתה מרחם עלי וידיך פרושות תחת כנפי החיות ומקבל אותי בתשובה שלימה אין לי כח לעמוד לפני מדת הדין.³ [שמדת הדין] מתגברת ועומדת לפני הקב"ה ואומר[ת] לפניו. רב"שע כתיב בתורה האל הגדול הגבור והנורא (דברים י" י"ג) הגדול. (שגדולתך) על כל מעשה בראשית.⁴ הגבור. שאתה מתגבר להפרע מעובדי רצונך. והנורא. שהכל יריאין מדינך שהוא אמת. ואיך [ואם] אתה נושא [להם] פנים [לישראל] לא יהיה חילול השם בדבר הזה.⁵ אמר לה אל תהרהרי אחר כנסת ישראל. שכל מעשה בראשית לא נבראו אלא בזכותם. שנאמר אם לא בריתי וגו' (ירמיה ל"ג כ"ה).⁶ ואין ברית אלא מילה שישראל עוסקין (בה) [בתורה ובה] שנאמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם (בראשית י"ז י"ז).⁷ אמרה לפניו רב"שע מקרא ראשון בתורה הוא אמור. אומר לה אף תורה לא ניתנה אלא [לישראל]. שנאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה [גמולי מחלב עתיקי משדים] [ישעיה כ"ח ט'] למי יורה דעה ולמי יבין שמועה [גמולי מחלב ולעתיקי משדים].⁸ ויש להם זכות ומקפת אותם (כחילולם) [כחול הים]⁹ [ואתה אומר]

מאיר עין

³³ כ"ה בכת"י: ³⁴ בכת"י בריחו. ומלת מעולם הגהתי. אף שיש לדחוק ולפרשה: ³⁵ כ"ה בכת"י. ולסיפור זה לא נודע לי דמיון: ³⁶ כ"ה בכת"י וכן נכון שאין כאן דיבור אחר אלא סיומא הוא להחיות מעשה. ³⁷ כ"ה בכת"י. ושם ג' שני' ארפא משוּבָּתָם ועי' לעיל ס' ט"ז:
פרק ה'. 1. כ"ה בכת"י ושם חסר השם אליעזר ועי' לעיל פ"ג: 2. כ"ה בכת"י ושם דיתא מלך ישראל ועי' לעיל פ"ג: 3. עי' לעיל פ"ד: 4. כ"ה בכת"י: 5. כ"ה בכת"י ושם הגי' ולא יהיה. ועי' לעיל פ"ד ס' ט'. ודרש ביום צרה בשעת קטרוג מדת הדין. וכלפי זה דרש דודי שלח ידו מן החור. כעין שדרשו בסנהדרין (ק"ג ע"א) משום רשב"י מ"ד וישמע אליו ויחתי לו. ויעתר לו מביעי ליה (עיי' ברש"י ובגליון) מולמד ששעה לו הקב"ה כמין מתתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה מפני מדת הדין. ועי' ברש"י שם. וזהו מן חזור שדרש הכא: 6. עי' בילקוט ירמיה ס' ב' וברש"י עה"ת ריש בראשית ובסדר אליהו רבה פ"ד (צד ע"א): 7. וכך דרשו ר"ש התימני ברית שהיא נזהגת ביום ובלילה במכילתא דבשלח פ"ג (כ"ט ע"ב) ועי' ע"ג ג' ע"א. והגהתי עפי' הכתי': 8. כ"ה בכת"י כל' שמקרא ראשון הוא בתורה אמור בשביל התורה שנקראת ראשית (עי' ברש"י עה"ת שם) ולא בשביל המילה ועל זה חשיב אף תורה לא ניתנה וכו'. ובאיוז מצות הם גמולי מוחלב ועתיקי משדים זה היא מצות מילה. שנלקחים מבין שדי אמם לקיים בהם מצות מילה. ובכת"י חסר ונקטע מן אמרה לפניו עד אף התורה: 9. כ"ה בכת"י:

[ואת אומרת] אני נושא להם פנים. כבר נשאו לי הם ואבותם פנים. שבטלו כל ע"ז שבעולם וקידשו את שמי בעולם: ¹⁰ ד"א אם (אתה) [את אומרת אני] נושא להם פנים. כבר נשאו לי הם פנים בסיני. שקבלו את תורת בלבב שלם ולא באו עלי בערמה (כמ"ה) [כאומות העולם] כי אם באמת. ¹¹ (אתה אומר) [ואת אומרת] אני נושא להם פנים. כבר נשאו לי הם פנים. בשעה שיצאו ממצרים טענו את המצות ועומדין אנודות אנודות ועוסקין בתורה. (ונוטלין) [ונותנין] שכר ומלמדין את בניהם תורה (אתה אומר) [ואת אומרת] יש לפני חילול השם בדבר הזה. ¹² אמר[ה] לפניו. רב"ש כתוב בתורה אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד (דברים י"ד) ואומר כי כל דרכיו משפט (שם ל"ב ד): ¹³ (זה) [וזו] היא שאלה ששאל קיסר את ר' יהושע בן קרחה. אמר לו. כתיב באלהיכם (אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד) [כי כל דרכיו משפט] להיכן הוא משפט של אלהיכם. ¹⁴ חרשין אלמין סומין וחגרין שיוצאים ממעי אמן קודם שיודעו[ן] מעשיהם אם טובים ואם רעים הן. זהו משפטו של אלהיכם. ¹⁵ אמר לו. כבר גלויים לו מעשיו של אדם קודם שעלה במחשבה להבראות אם טובים ואם רעים הן. שנאמר (ו)הוא גלי עמיקתא ומסרתא ידע מה בחשוכה (דניאל ב' כ"ב). אמר לו ואין תשובה לפניו. יעשה תשובה ויפתח עיניו. אמר לו רצונך שאודיעך [סוף] דבר זה. תן לי אלף דינר ושני עדים נאמנים מאצלך. נתן לו אלף דינר ושני עדים נאמנים מאצלו. ¹⁶ הלך לו אצל סומא אחד שהיה סומא ממעי אמו. אמר לו. קיסר גזר עליו (להרגו) [להריגה] ואלף דינר [הללו] יהיו [אצלך]. אם הורגו[ן] [הרג] ואם לאו (נפמטו) [נסמכתו] על אלף דינר הללו. אמר לו הן. ¹⁷ המתין לו ג' חדשים. בא אצלו אמר לו תן לי הדינר[ים]. אמר לו מה טיבו. [אמר לו] דינר[ים] שהפקדתי אצלך. ¹⁸ אמר לו לא היו דברים (א)מ[עולם]. ¹⁹ הביאו לפני הקיסר והעמידו עדים נאמנים והעידו בפניו [ואמר לא היו דברים מעולם]. ²⁰ [בא אדם אחד] וא"ל בינו לבינו בפניו. אוי לו לאותו [האיש] אני ראיתי את אשתו שהיא משחקת עם אדם [אחד] ואמרה לו. עכשו יהרגו את הסומא ואני ואתה נאכל את הדינר[ים]. מיד הביא את הדינר[ים] (והניחם) [והניחם] לפני הקיסר. ²¹ אמר לו. ²² ריקה אלמלא (מעדיני בך) [לא הודעתי אותך] כך הייתי גונב אות[ם]. ²³ נאמן הוא (שעשאי) [שעשאו] סומא ממעי אמו ואתה מהרהר אחריו. אמת הכתוב בו כי כל דרכיו משפט. באותה שעה העטיר הקיסר את רבי יהושע בכל מרגליות טובות. ואמר אשרי אלהיכם

מאיר עין

¹⁰ כצ"ל כדלהלן בכת"י אלא שבבא זו חסירה שם: ¹¹ כ"ה בכת"י אלא שבטעות שם באומות. ועיי' לעיל פ"ג ס' ד: ¹² עיי' בסדר אליהו רבה פ"כ (צד קכ"ג וקכ"ד). והגהתי עפ"י הכת"י ועיי' בסדר אליהו רבה פ"ט (צד ק'): ¹³ כ"ה בכת"י. כל' שמסכתא שאף נראה שהוא נושא פנים הנה כל דרכיו משפט. ועיי' ברכות כ' ע"ב: ¹⁴ בכת"י ר' יהושע בן חנניה וכו' בסדר הדורות מספר המעשיות בערך ריב"ח. וכ"ה שם ששאל על המקרא כי כל דרכיו משפט. וכן מובח מסיום הסיפור ועפ"י הגהתי: ¹⁵ הגהתי שיועדו בנפעל: ¹⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁸ כצ"ל ובכת"י הרברים מקוטעים ומשובשים: ¹⁹ כך המלה לכנון בכת"י: ²⁰ בכת"י ובאו לפני קיסר והביא שני עדים נאמנים והעידו בפניו ואמר להד"מ: ²¹ כ"ה בכת"י ושם ג' מצחקת אצל אדם א': ²² בכת"י א"ל ר' יהושע בן חנניה: ²³ כ"ה בכת"י:

ואשרי עמו ואשרי מי שיזכה לעפר כפות רגליכם.²⁴ לכך נאמר דודי שלח ידו מן החור;²⁵

[דבר אחר] יענך ה' ביום צרה.²⁶ היה דוד יודע שעתיד בית המקדש להיות חרב וקרבות בטליו בעונותיהן של ישראל והיה מצטער על ישראל ואמר. בשעה שהצרות באות על ישראל [מי מכפר עליהם. אמר לו הקב"ה. דוד אל תצטער שכבר גיליתי סדרי סליחה למשה ואמרתי לו. בשעה שהצרות באות על ישראל] יעמדו לפני יחד באנודה [אחת] ויאמרו לפני סדרין סליחה ואני עונה אותם.²⁷ [ומה] [והיכן] גילה אותם.²⁸ אמר ר' יוחנן ויעבור ה' על פניו ויקרא [שמות לידו] מלמד שירד הקב"ה מערפל שלו כשליח צבור שמתעטף בטליתו ועובר לפני התיבה וגילה לו סדרין סליחה ואמר לו אם יהיה תלמיד חכם שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתו²⁹ אל יזוז דעתו עליו.³⁰ יסתכל בי שלא היה [עמי] שותף במעשה בראשית ירדתי וגיליתי סדרין סליחה למשה [ממנו]. [ממני] ילמדו כל באי עולם.³¹ וכל מי שיש בידו להוציא את ישראל מידי חובתו [אני נותן להם] [לו] שכר טוב.³² ובשעה שישאל מתקבצין לפני ועומדין [ב]אנודה אחת ואומרים לפני סדרין סליחה ואני עונה אותם. שנאמר ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו [תהלים שם]:³³

פרק ו'.

אמר להם ר' אליעזר לתלמידיו. בני אל תבטחו [לא] בעושר [לא בחכמה] ולא בגבורה.¹ שנאמר כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו [אל יתהלל עשיר בעשרו] וגו' [ירמיה ט' כ"ב]. זהו שנאמר ברו"הק על ידי שלמה בן דוד כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם [וקהלת נ' י"ט].² כנגד מי אמר [שלמה] מקרא זה. לא אמרו אלא כנגד בשר ודם.³ [שהיא] [שבשר ודם] תחלתו רימה וסופו תולעה. ואין מעולה אדם מבהמה כלום. ולא עוד אלא כל הנוגע בנבלת בהמה אינו טמא אלא טומאת ערב. אבל הנוגע בנבלת אדם טמא טומאת

מאיר עין

²⁴ כ"ה בכת"י ושם איתא העביר קיסר את ר' יהושע בן חנניה, ופי' העביר שהעבירו לביתו. בעל ז"ר שינה סגנון הסיפור כפי העולה על רוחו: ²⁵ כל' שהקב"ה מקבל תשובה כנגד מענת מרת הרין. ואף זה אלו עשה תשובה כשהעבירו עדים בפניו היה מקבלו בתשובה. אבל זה עמד על דעתו ואמר להר"מ ובוזה סלק שאלת הקיסר יעשה תשובה ויפתח עיניו: ²⁶ כן הגיה לנכון בעל זיקוקין דנורא: ²⁷ כ"ה לנכון בכת"י ומסיים ואני עונה אותם שג' ה' הושיעה וגו' וכל שאר הדברים ליתנייהו. ואולי באמת הם הוספה מאוחרת עפ"י הגמרא: ²⁸ כן הגהתי ואולי צ"ל ומה גילה לו. ובעל ז"ר הגיה וכמה גילה הקב"ה אותם זאת: ²⁹ עיקר המאמר הוא לר' יוחנן בר"ה י"ז ע"ב בסגנון אחר עיי"ש. והגהתי ככולא סדרי עפ"י הא דלעיל בכת"י. וכצ"ל חובתו כדלהלן. ובגמרא איתא סדר תפלה: ³⁰ כל' אל יתנאה מלהיות שליח צבור: ³¹ כנ"ל להגיה. וכל' אע"פי שאני יחיד בעולמי ירדתי וגיליתי וכי: ³² כנ"ל להגיה ובעל ז"ר שינה את הסגנון. ³³ כנ"ל להגיה:

פרק ו'. ¹ כ"ה בכת"י ומלת לא קמא הוספתי אני: ² בכת"י הובא לשון המקרא כי מקרה אחד מקרה בני אדם ומקרה הבהמה: ³ כ"ה בכת"י. כל' המקרה שהוא נוגע כמה שהן שוין שהם בשר ודם. שלא אמר כי מקרה נפש האדם ומקרה נפש הבהמה:

שבעה.⁴ דבר אחר בהמה שמתה אינא[ה] מטמאה אוהל אבל אדם מטמא אוהל.⁵ דבר אחר הנוגע בנבלת בהמה הוא טמא ואין מטמא אחרים אבל [נוגע ב]נבלת אדם הוא טמא ומטמא אחרים.⁶ [והאמר] [והוא שאמר שלמה] כי לכלב חי הוא טוב מן הארי[ה] המת [שם ט' ד.י].⁷ תינוק בן יומו שאימתו מושלכת עליו מעוג [מלך הבשן] ששימש לארבעים פרסה כיון שמת [עלו] שיקוצים על גביו.⁸ ושלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם [מ"א ה' י"א] כי היא חכם [אבל] [מכל] האדם [איך] אמר ומותר האדם מן הבהמה אין [קהלת ג' שם].⁹ מה אדם אוכל ומכרך שותה ומכרך ישן ומכרך ומ[ת]עורר ומכרך היאך נחשב לבהמה שאינה מבחנת כלום.¹⁰ אלא על שעת [ה]מיתה הכתוב מדבר.¹¹ כיון שמגיע קיצו של אדם למות כשם שנמלכין על הבהמה [לשחיטה] כך נמלכין עליו.¹² לכך נאמר ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. בהמה שמתה יש לה מנוח. אבל אדם [אף על פי] שמעבירין [ומכעסין] [עליו טכסיסין] ומת מעמידין אותו לדין [ומאירין] [ומראין] לו כל מעשיו ודנין אותו עליהם.¹³ [וכך] היה בוכה ר' יוחנן בשעת פטירתו. אמרו לו תלמידיו. אם אתה בוכה רבינו אנחנו מה תהא עלינו.¹⁴ אמר להם. בני לא אבכה שמעמידין אותם[י] לדין [ומאירין] [ומראין] לי את מעשיו ודנין אותי עליהם. ולא עוד אלא שאומר[ים] לי מפני מתו בניך בחיך. ולא זכיתי לתיקונו של עולם.¹⁵ ולא די לו [לעולם] [לאדם] שמתין בניו בחייו אלא שדנין אותו עליהם. וכך אמר דוד בספר תהלים אל תשליכני לעת זקנה [ע"א ט'] אמרה[ה] לפניו. רב"שע אל תרפה ידי מן התורה ומן המצות. ככלות כחי אל תעזבני [שם] [אמר לפניו. רב"שע] אל תקחה [את] שיניי בכניי [ובנותי]. מכאן אתה למד שכל

מאיר עין

⁴ כ"ה בכת"י. ושם ג' אין מעלה ב"וד שב"וד לבהמה כלום. והוא משובש. ואולי עיקר הנוסחא. אין מעלה לבשר ודם שלאדם מבשר ודם שלבהמה כלום. ונשתבש ותקן המעתיק כמו שחקן: ⁵ בבא זו חסרה בכת"י: ⁶ כ"ה בכת"י אלא שקטועה רישא: ⁷ כ"ה בכת"י: ⁸ הגהתי עפ"י הכת"י ושם איתא כיון שמת שיקוצים עליו בו. ולשון אימתו מושלכת עליו כלל האימה מפניו היא מושלכת עליו שאינו עושה דבר להפחיד שום בעל חי. וכענין שאמרו אשה כלי זיינה עליה. וכינוי אימתו היא כלשון המקרא ומוראכם ותחתם יהיה על כל חית הארץ [בפ' נח]. ודוגמת המאמר היא בתוספתא דשבת פ"ה ובר' פל"ד והובא ברש"י עה"ת בפ' נח עיי"ש. ולשון ששימש לארבעים פרסה לא איתפרש לי. ואולי ענינו כמו שאמרו בשבת [קמ"ט ע"ב] על נכודצנר שהיה מטייל פור על גדולי מלכות לידע איזה בן יומו של משכב זכור וכו' בשעה שבקש אותו רשע לעשות לאותו צדיק [צדקיהו] כך נמשכה ערלתו שלש מאות אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה בולה וכו'. והוא גוזמא אף כאן כלשון גוזמא שהיתה יריית זרעו מ' פרסה ואולי צ"ל לארבע פרסה. ובשמשון אמרו בסוטה [י' ע"א] אמקרא ויברכהו ה'. שברכו באמתו אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף. ועיי' בסוף מס' סופרים שהפליגו בגדלו של עוג והובא בילקוט סוף פ' חקת ושם אמרו וטיפת זריעתו שלשים וששה ליטרא. הרי שבררו מזה. ועיי' בדברים רבה פ"א ברי"ה ראה החלתי. ובעל ז"ד עשה לו נוסחא כפי דמיונו. שאימתו מושלכת על כל הבריות מן עוג מלך הבשן ששימש לאברהם לעבד ופרסת רגליו ארבעים מיל כיון שמת ירדו שקצים ורמשים על גביו. [ועיי' בח' הר"ל ברכה סוף פ' ברכה]: ⁹ בכת"י ויחכם מכל האדם איך אמר וכו': ¹⁰ בכת"י מתעורר ושם איתא מוכהנת. ומלת מה היא לעצמה לשון תמיה: ¹¹ כ"ה בכת"י: ¹² כ"ה בכת"י. ומלת לשחיטה היא באשגזרת לישן [מברכות י"ז ע"א] ואינו נכון שלא על כל ההכמות נמלכין לשחיטה. אלא שנמלכין עליה מה לעשות בנבלתה: ¹³ כ"ה בכת"י. ושם איתא טכסיסין והגהתי טכסיסין: ¹⁴ כ"ה בכת"י. ושם איתא רבינו אם אתה בוכה: ¹⁵ כ"ה בכת"י ובנים קטנים מתים בחטא אבותם [שבת ל"ב ע"ב] ואף כשמתו גדולים סי' רע לאביהם עיי' תנחומא פ' ויגש בריה מהו כי ארד אל בני וגו'. ובר"שי עה"ת פ' וישב בפ' כי ארד אל בני ובפ' ויגש בפ' אמותה הפעם ובתרגום יונתן שם:

מי שמתין לו בניו בחייו שיניו וכהו) [קהות] ועיניו כהות (וכהה) [וכחו] כהה. לכן נאמר הכל הכל.¹⁶

דבר אחר כה אמר ה' אל יתהלל חכם וגו' אפילו כמשה רבינו.
[אל יתהלל משה רבינו בחכמתו] שאע"פי שעלה למרום וקבל את התורה לא הניח לו מן המיתה.¹⁷ אמרו עליו על משה רבינו, בשעה שאמר לו הקב"ה עלה ומות בחר.¹⁸ אמר לפניו, רב"ש כתבת בתורתך ביומו תתן שכרו (דברים כ"ד ט"ו) ואני פועל נאמן הייתי לפניך ארבעים שנה [ועכשיו תן לי שכרי].¹⁹ אמר לו הקב"ה למשה, אתה רוצה ליטול את שכרך בעו"ה. כשם שאני משלם שכר לאברהם [לליצחק וליעקב שרצו לעשות רצוני] [לפני מצות כסוסים] לעתיד לבא, כך אני אתן לך שכרך לעתיד לבא.²⁰ אבל יתהלל הקב"ה שכל החכמה שלו, הוא ברא כל מעשה בראשית ולא הילתה יגיעה לפניו שנאמר לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ' כ"ח):

אל יתהלל הגבור בגבורתו. אפי' כשמשון, [אל יתהלל שמשון בן מנוח בגבורתו, אמרו עליו על שמשון בן מנוח] שמבית מושבו עד [בית] כתפיו היו לו ששים אמה.²¹ כיון שמת בטלה גבורתו והלך מן העולם, אבל יתהלל הקב"ה [וברוך] שמו שכל הגבורה שלו שנאמר לך ה' הגדולה והגבורה (דברים כ"ט א):

אל יתהלל עשיר בעשרו. אפי' כאחאב מלך ישראל, [אל יתהלל אחאב בן עמרי מלך ישראל בעשרו], אמרו עליו על אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים בנים ובנה לכל אחד ואחד (פלטין) [שבעים פלטירין] של שן, וכיון שמת בטלה [מלכותו] ובטל עשרו.²² אבל יתהלל הקב"ה שכל העושר

מאיר עין

¹⁶ כ"ה בכת"י. ודרש ככלות כחי על הבנים ע"ש המקרא כחי וראשית אוני (בפ' ויהי) שאם יכלו בני אל תעזבני, בברכות (כ"ה ע"ב) גרסינן, ת"ר כשחלה ר"א וכו' וכשחלה ר' יוחנן בן זכאי וכו' אמרו לו תלמידיו וכו', והא שמתו בניו בחייו ליתא שם, אמנם מסופר כזאת על ר' יוחנן האמוראי (שם ה' ע"ב), ורחוק לומר דאיהלף ליה לבעל המאמר ריב"ז בר"י נפחא (עיי' בבבלי ד"ד), האומנם אע"ג דלא איתאמרא בפירוש הכי מריב"ז יש ללמד דבר זה מכללא, דבא"דרג פ"ד בפ' ריב"ז שנו, כשמת בנו של ריב"ז נכנסו תלמידיו לנחמו וכו' נכנס ראב"ע וכו' ואמר לו אמשול לך משל לה"ד לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון וכו' אף אתה רבי היה לך בן קרא תורה וכו', ומסגנון הלשון שם משמע שלא היה לו אלא בן אחד וזה מת רווק, ובאמת לא מצאנו שנזכר לו בן בהלכה ובהגדה שיהא דבר נאמר בשמו, ולמדנו מכאן שהיו לו בנים ומתו כשהם קטנים ולא נשאר לו אלא הבן הזה ומת ג"כ בחייו: ¹⁷ הוספתו ע"פ הכת"י: ¹⁸ לאו מקרא: הוא אלא שתפס בלשון המקרא: ¹⁹ דוגמתו ברבה פ' ברכה, הרי אתה עושה תורתך פלסתר דכתיב ביומו תתן שכרו וכו': ²⁰ כ"ה בכת"י, ושם ג' א"ל הקב"ה משה אתה רוצה וכו' כך אני נותן (לכם) [לך] שכר טוב לעתיד לבא, ובליקוט ירמיה מובאים אלו המאמרים בסויות עושר וחכמה והרכיב הא דגבורה ועושר עם מדרש תנחומא בפ' מנות ואח"כ סדר הא דמשה ונרשם בצדו מדרש, והכי גריס אל יתהלל חכם בחכמתו זה משה שאע"פי וכו' ועכשו וכו' (כמו שהוא לפנינו) א"ל הקב"ה משה רצונך ליטול שכרך בעו"ה או כשם שאני משלם שכר לאברהם ליצחק וליעקב שרצו לפני במצות כסוסים לע"ל, ול"ג כך אני נותן וכו' וכן ליתא שם הסיום אבל יתהלל הקב"ה וכו' אלא נסתרים ונכתב לעיל בסוף התנחומא והוא בשבוש שכל החכמה שלא ברא וכו' וצ"ל שלו הוא ברא, ונוסחתו מסכמת יותר עם נוסחת הכת"י: ²¹ כ"ה בכת"י, ובליקוט שם ככתב"י ושם ג' עד בין כתפיו, ומלות והלך מן העולם וכו', ובסוטה ו' ע"א תניא א"ר שמעון החסיד בין כתיפיו של שמשון ס' אמה וכו' וגמירי דאין דלתות עזת פחותות מס' אמה, ואגדות חלוקות הן, ואגדת סבירא שהפשיטן מאחוריו ותפשן בשתי ידיו מאחוריו מלמטה והגיעו עד כתיפיו: ²² כ"ה בכת"י, ובליקוט שם ג' אל יתהלל אחאב בן עמרי שהיו לו ע' בנים וכו' לכל א' וא' פלטין של שן, לנ"ס הכת"י נמי שבעים פלטירין כל אחד קאמר, ותנה במקרא (מ"ב א') כתיב ולאחאב שבעים בנים.

שלו. שנאמר לי הכסף ולי הזהב (אמר) [נאם] ה' צבאות (הני ב' ה'). ובמה יתהלל [אדם] בעו"הו [יתהלל] בכתרה של תורה. שהיא (עושר וכבוד) [מעשרת אותם] ונותנת [לו] חיים בעולם הזה (ובעו"ה) [ולעולם הבא] שנאמר ארך ימים בימינה (בשמאלה עושר וכבוד (משל ג' ט"ז)²³. [אי זה עושר] שהיא נותנת לו. זוכה שנותניו בו כח שלא יבטל לעולם. שנאמר וקיי ה' יחליפו כח וגו' ילכו ולא ייעפו (ישעיה מ' ל"א)²⁴.

פרק ז'

אמר להם ר' אליעזר לתלמידיו. בני יודעים אתם בשבח[ו של] אברהם. אמרו לו יהי רצון שתודיענו.¹ מיד פתח ואמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (מכאן ב') זהו שנאמר ברו"הק על ידי דוד מלך ישראל. והיה כעין שתול על פלגי מים (תהלים א' ג') כנגד מי אמר דוד (המקרא זה.² לא אמרו אלא כנגד אברהם אבינו. [שכל הדורות שנבראו קודם שנולד אברהם] לא היו יודעין שמו של הקב"ה.³ ואשור היה יודע ולא מיחה בבני דוד הפלגה. ומניין [שהיה יודע] אשור שמו של הקב"ה.⁴ שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור (בראשית י' י"א) אל תקרי מן הארץ אלא מן [ה]עצה ההיא. ולמה לא מיחה בבני דוד הפלגה. מפני שהיה יודע אשור שעתיד [לצאת] סנחריב [ממנו]. שהיא בעצמו [שהיה] מחרף ומגרף כלפי מעלה.⁵ אם מיחה היו אומרים לו. זרעו של אותו [האיש] מרגז לפני הקב"ה.⁶ אבל כיון שנולד אברהם הודיעו שמו של הקב"ה והקנה אותו שמם וארץ שנאמר ויאמר אברהם אל מלך סדום וגו' (בראשית י"ד כ"ב).⁷ באותה שעה נשק הקב"ה [את] שתי ידיו⁸ ואמר. עד עכשו לא קראני [אדם] אדון ועליון [בעולמי. עכשו נקראתי אדון ועליון בעולמי] שנאמר הרמתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמם וארץ (שם)⁹ וכיון שנולד אברהם נתברך [הקב"ה] בפי כל הבריות¹⁰ שנאמר

מאיר עין

ושם (מ"א כ"ב ל"ט) כתיב ובית השן אשר בנה. ובעומם (ג' ט"ז) כתיב ותכתיב בית החרף על בית הקיץ ואברו בתי השן וגו'. וע"כ דרשו שכל אחד בנה בית שן. ובקתלת רבה פ"ז הפליגו עוד בדבר ונכפל באסתר רבה פ"א ובמדרש שמואל פ"ב. ²³ כ"ה בכת"י. ובילקוט שם אבל (לעיתים) יתהלל הקב"ה שהעושר שלו וכו' ומה יתהלל האדם בעו"הו בכתרה של תורה שהיא מ(ת)עשרת אותו ונותנת לו חיים בעו"הו ולעו"הו וכו'. ²⁴ כ"ה בכת"י. ובילקוט שם ארך ימים וגו' עושר וכבוד. ונותנת בו כח שלא יבטל לעולם שני וכו'.

פרק ז'. ¹ כ"ה בכת"י. וכלו יהי רצון השם עמך שתודיענו ועיי' לעיל ריש פ"ד סי' ב'; ² כ"ה בכת"י. ³ כ"ה בכת"י ובעל ז"ר עשה לו נוסחא מעצמו ופירשה: ⁴ כ"ה בכת"י. ועיי' בסדר אליהו רבה פ"ב (צד ק"ד) ובמ"ע סי' י"ז. ונשארה ל"הק בידו עיי' במבוא שם צד ק"ל בהערה: ⁵ כ"ה בכת"י. ובב"ר פ"ז מן הארץ וגו' מן העצה ההיא יצא אשור כיון שראה אותן באים לחלוק על הקב"ה פנה מארצו. ועיי' בתרגום יונתן שהמשיך הרבר על נמורד וחולק על דוב האגדות. ועיי' ברמ"בן שם: ⁶ כ"ה בכת"י. ובעל ז"ר משמיט ומוסיף ועושה לו נוסחא מדעתו: ⁷ כ"ה בכת"י. וכלו שהודיע למלך סדום שהשם קנה שמיו וארץ. ואמרו בב"ר פמ"ג שאמר להם אל יחסר העולם מלכו אל יחסר אלוהו. ועיי' בסדר אליהו רבה פ"ה (צד כ"ט): ⁸ כ"ה בכת"י. ענין הנשיקה היא מרוב שמחה. ודוגמת מליצה זה היא בסדר אליהו רבה פ"ה (צד ק"ג) היה הקב"ה מוגף ומנשק את ידיו על חכמתו ועל בינתו ועיי"ש במ"ע סי' צ"ב: ⁹ כ"ה בכת"י. ודעת הרורש שאף שנכתב שם בן ד' אותיות לא אמרו אברהם למלך סדום אלא באל"ף דל"ה. דאין יבין מלך סדום זה השם ופירעה אמר לא ידעתי את ה'. ובאמת הוכרחו חז"ל בספרי ואחזקן פ"י ל"ג לפרשו שהוא מאמר מוסגר ולהשיבו את יצדו אמר בן. והמשיך הכתוב הוא ויאמר אברהם אל מלך סדום אם מחוט וגו'. והביאו הרמ"בן במקרא שם. ועיי' בתרגום אונקלוס וינתן שכן דעתם גם כן. ועיי' ברכות ז' ע"ב ובת"י שם: ¹⁰ כ"ה בכת"י. ודעתם שמאברהם למדו כן ועיי' בספרי שם פ"י ל"ב:

וברוך אל עליון (שם שם ב.). וכיון שנולד אברהם נתגלגלו רחמיו של הקב"ה. שנאמר (חנן ורחום ה. בתהלים) [רחום וחנן וגו'] (שמות ל"ד ו.).¹¹ [וכיון שנולד אברהם נהדר [הקב"ה] בפי כל בריותיו. שנאמר חסדי ה' כי לא חמנו (איכה ג' כ"ב).¹² כיון שנולד אברהם ועסק במילה נשבע לו הקב"ה שבזכות מילה מציל את ישראל מדינה של גיהנם.¹³ שנאמר (גם) [את] בדם בריחך שלחתי אסיריך מבור (זכריה ט' י"א)¹⁴ אין בור אלא גיהנם. שנאמר יורדי אל אבני בור (ישעיה י"ד י"ט). לכך נאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים:

דבר אחר והיה כעץ שתול על פלגי מים. דרש ר' יוסי¹⁵ אמשול לך משל. למה הדבר דומה?¹⁶ לאדם שהיה מהלך בבקעה בארץ ציה שאין בה מים¹⁷ [והיתה נפשו מתהלחלת עליו בצמא.¹⁸ מצא אילן אחד ומעיין (אחר) [של מים תחתיו] ופירותיו מתוקין וצלו נאה.¹⁹ ושתה ממימיו וישב בצילו ואכל מפירותיו וחזרה נפשו עליו.²⁰ בשעת פטירתו להלך אמר. אילן [אילן] כמה אברכך. אם אומר לך יהי מעיינותיך תחתך. כבר מעיינותיך תחתך. אם פירותיך מתוקין. הרי פירותיך מתוקין. ואם צילך נאה. הרי הוא נאה.²¹ אלא יהי רצון שכל נשיותיך שנוטעין ממך יהיו כמותך.²² וכן אמר הקב"ה לאברהם. אברהם כמה אברכך.²³ אם אומר לך תודיעני. כבר הודעתני. אם תמליכני כבר המלכתני.²⁴ אלא יהי רצון שכל צאצאי מערך יהיו כמותך. לכך נאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים. [אשר פרוי יתן בעתו (שם) אלו תלמידי חכמים שירבו בזרעך.²⁵ ועלהו לא יבול (שם) אלו בעלי אמונים שלא יפסקו מזרעך לעולמים.²⁶ וכל אשר יעשה יצליח (שם) זה אברהם אבינו שהכביש הקב"ה כל מלאכי מזרח ומערב תחתיו. שנאמר

מאיר עין

¹¹ כ"ה בכת"י וכן נכון. ועיי' בספרי האוינו ריש פ' ש"א. ונוסחת הספר יש לקיומה ע"פ מה שדרשו בב"ר פ"מ ט"ף נתן ליריאו על אברהם: ¹² כ"ה בכת"י. ופירשו המקרא כי לא תמנו היא לפי שלמד אברהם את כל העולם לעשות חסד ולא יהיה כמו שאמר רק אין יראת אלהים במקום הזה (בפ' ויירא). וכל חסד שאנו מקבלים בגולה נקרא חסד ה' שהוא מקור החסד כמ"ש ולא תעשה עמדי חסד ה' וגו' (ש"א כ' י"ד) ובה נהדר הקב"ה: ¹³ עיי' עירובין י"ט ע"א וב"ר פמ"ט ופסיקתא רבתי פט"ז (צד פ"ז) ובמ"ע שם אות ט"ז שהמילה היא המטבע לפדיון מגיהנם: ¹⁴ בכת"י הובא המקרא כבנדרס: ¹⁵ בכת"י ר' יוסי בן יוסן ורבנן דרש' ר' יוסי בן יוסן וכו'. ועיי' בס"ת ערך ר' יוסי בר יאסון ור' יוסי בן יוסי ור"י בר אטי. ועכ"פ חסרה בנוסחא זו דרושם של רבנן. והובא מאמר זה בילקוט תהלים א' רמז תר"ז ונרשם עליו פרקי ר' אליעזר ושם הגי' כבנדרס: ¹⁶ בכת"י מישלו משל וכו' ובילקוט דרש ר' יוסי למה הדבר דומה: ¹⁷ בכת"י בארץ ציה (וצימון) [וצמא] שאין מים. ובילקוט שהיה הולך בארץ ציה ונפשו וכו': ¹⁸ בכת"י היתה [נפשו] מתהלחלת. ובילקוט נפשו מתהלחלת: ¹⁹ בכת"י אילן אחד שהיה עומד במדבר ומעיין של מים תחתיו. ובילקוט אילן נאה ומעיין תחתיו: ²⁰ בכת"י אבל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו וחזרה עליו נפשו. וכן בילקוט וכן שבנוסחתו וישן בצלו וחזרה נפשו עליו. והסדר שלפנינו הוא כפי טבע הענין של צמא זה. אבל הנוסחא העתיקה לא הקפידה על סדרו של איש זה אלא מה שימצא כל אדם באילן זה האכילה והשתיה והחיבה. והנה במשל זה נשתמש ר' יצחק כד אקלע לר' חנמן בסעודתא (תענית ה' ע"ב) ושם איתא לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו אבל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו: ²¹ כ"ה בכת"י ושם ג' כבר פירותיך וכו' כבר צלך נאה. ובילקוט ככולא הרי וכן בגמרא: ²² בכת"י שכל נשיות שישעו ממך. וכן בילקוט. ובגמרא כבנדרס: ²³ בכת"י אברהם אברהם. והוא לשון חיבה עיי' ריש ת"כ: ²⁴ בכת"י אם אומר לך המליכני. ובילקוט אם אומר לך הודיעני וכו' אם אומר תמליכני וכו': ²⁵ הגהתי עפ"י דילקוט. בכת"י אלו ת"ח שיזכו בזרעך: ²⁶ בכת"י שלא יפסקו מזרעך לעולם ולעולמי עולמים. ובילקוט שלא יפסקו בעלי אמונים מזרעך:

מי העיר ממזרח [וגו'] [ישעיה מ"א ב'].²⁷ לכך נאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים:

תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר. יתברך שמו הגדול שהוא מחבב את ישראל (כמלאכי) [יותר ממלאכי] השרת. ואין מלאכי השרת אומרים] לפניו שירה למעלה עד שאומרים] ישראל למטה. שנאמר ברן יחד כוכבי בוקר [אויב ליה'] ואחר כך ויריעו כל בני אלהים (שם).²⁸ כיון (שהניש) [שמגיע] ראש השנה אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה.²⁹ רב"שע מפני מה אתה עושה חסד עם אומה זו כאדם שעושה חסד עם חברו. אומר להם בזכות אברהם אביהם אני נושא להם פנים. אומרים] לפניו. במה אתה נושא פנים להם.³⁰ אלו]מר להם. בשעה שנתן לו אביו אלוהות ואמר לו לך [ואברהם] [ומכרם] בשוק. הלך ושברם ובטל כל ע"ז שבשוק ושבעולם וקידש [את] שמי בעולמי:³¹ אמרו עליו על אברהם אבינו בשעה שנתן לו אביו למכור בשוק. בא אדם אחד [ואמר לו] יש לך אלוה למכור [בשוק].³² אמר לו איזה אלוה אתה רוצה. א"ל אני גבור תן לי אלוה גבור כמותי.³³ [אמר לו אין לי אלוה גבור כמותי].³⁴ נטל אחד שהוא יושב למעלה מכולם אמר לו טול לך זה. אמר לו שוטה [שבועלם] אילמלא לא היה ועכשו מה אתה מבקש מהם.³⁵ אמר לו שוטה [שבועלם] אילמלא לא היה [גדול] מכולם. לא היה יושב למעלה [מכולם] ואינו מדבר [עמו] כלום עד שיתן [לו] הדמים.³⁷ מיד שנטל דמיו בשעת פטירתו להלוך. א"ל בן כמה שנים אתה. א"ל בן שבעים שנה. אמר לו אלוה[ות] זה אתה משתחווה לו או

מאיר עין

²⁷ בכת"י שהכפיש הקב"ה כל מלכי וכו', ובילקוט זה אברהם שהרעיש כל מלכי מזרח ומערב תחתיו: ²⁸ כ"ה בכת"י. בחולין צ"א ע"ב ברייתא סתמית. הביבין ישראל לפני הקב"ה וכו' והדר ויריעו כל בני האלהים. ובספרי האזינו פ' ש"ו ומניין שאין מלאכי השרת מוכירים שמו [של מעלה] [מלמעלה] עד שמוכרין שמו ישראל מלמטה שני שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואומר ברן יחד כל כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים. כוכבי בוקר אלו ישראל שמשולים לכוכבים וכו' בני אלהים אלו מה"ש וכה"א ויבאו בני האלהים, ומשמע שם דר' יוסי דריש לה. ובכ"ז פס"ה דרשו בענין ר' ראובן ור' לוי [ושם צריך תיקון מה זרעו של יעקב צ"ל זה זרעו] ועיי' בילקוט יהוקאל ר' ש"מ. ובתנחומא ובילקוט ריש פ' קדשים. ובילקוט סוף ש"ש היושבת בגנים. ובילקוט איוב במקומו הוא בקיטוע. ונראה נכון דיעקב הדרשו הוא לר"א בנו של ריה"ג שעליו אמר ר' יוחנן [חולין פ"ט ע"א] כ"מ שאתה מוצא דבריו של ר"א בנו של ריה"ג עשה אונך כאפרכסת: ²⁹ עיי' רש"י ורא"ב ריש איוב. ובכת"י כיון שמגיע ר"ה [פוצא] [פוצין] עליהם פה ואומרים לפניו רבישע וכו': ³⁰ פ' במה באיוז זכות. ואולי צ"ל למה. ועיי' להלן: ³¹ כצ"ל. בכת"י אומרים לפניו [כמה] [במה] אומר להם שביטל כל ע"ז שבועלם וקידש את שמי בעולם אמ' לפניו [אם] אימתי [להם] אמר להם בשעה שנתן לו אביו אלוהות ואמר [לך] [לן] לך ומכור אותם בשוק. ולפנינו הדברים מסודרים ונשתנו לטובה. ועיי' לעיל פ"ה וע"ע כולא בסדר אליהו רבה פ"ה [צד כ"ז] ובמ"ע שם ס' ב': ³² כ"ה בכת"י: ³³ בכת"י איזה אלוה אתה מבקש א"ל אני עוז וגבור. ומאמר תן לי אלוה גבור כמותי חסר שם: ³⁴ כ"ה בכת"י: ³⁵ מאמר זה משובש ואין בידי לחקנו ולפרשו. ובכת"י הוא משובש יותר. ואעתיקו כמו שהוא. א"ל טול לך זה אמר לו ריקה עמא ולא היה מ"ב מדבר אלוהות ועכשו כשאתה מבקר בהם אמר להם שוטה וכו'. ובעל ז"ד עשה לו נוסחא עפי' דמיונו. בא אדם אחד אל אברהם בשוק ואמר לו לאברהם יש לך אלוה אחד למכור וא"ל אברהם איזה אלוה אתה רוצה ליקח וא"ל לאברהם אני הוא גבור תן לי אלוה גבור כמותי ונטל אברהם פסל אחד שהיה עומד למעלה מכולם וא"ל טול לך את זה וא"ל לאברהם וכו' אלוה זה גבור כמותי וא"ל אברהם ריקה עדיין אין אתה יודע משפט אלוהות מה אתה מבקש מהם וא"ל אברהם והלא שוטה שבועלם אתה וכו'. והיכן יגיעו הדברים אם יהיה רשות לשנות הנוסחאות בדברי קדמונינו מחוסר הבנה בלי שום ראיה. כן לא יעשה: ³⁶ כ"ה בכת"י אלא שהסוים לא היה יושב וכו' חסר שם: ³⁷ כ"ה בכת"י אלא דשם איתא עד שנתן לו דמים ועיי' לקמן בדבורו עם האלמנה:

הוא משתחוה לך. א"ל אני משתחוה לו, א"ל אתה גדול מאלהיך שנבראת מע' שנה תשתחוה לזה שעשאו [אבי אתמול] בקורנוס³⁹ החזירו לקופתו [ו]נטל דמיו והלך לו: ³⁹ באה אשה אלמנה ואומ[רה] תן לי אלוה עני כמותי. נטל אחד שהיה למטה מכולם, ⁴⁰ איר [לו] [לה] בעניותך טלי זה, אמר[ה] לו קשה הוא ואיני יכולה לעמוד [לפניה] ⁴¹ אמר [לו] [לה] שוטה שבעולם אלמלא לא [הוא] שפל מכולם לא היה יושב תחת כולם, ואינו זו ממקומו עד שתתני הדמים, ⁴² נתנה[לו] הדמים ונטלתו, ⁴³ בשעת פטירתה להלך אמר לה, בת כמה שנים את, אמרה לו בת שנים הרבה, [אמר] תפח נפשה דהיא איתתא [נאת] [את] שנבראת משנים הרבה תשתחוו לזה שעשאו אבא אתמול בקורנוס, והחזירו[לו] לקופתו ונטלה דמיה והלכה לה, ⁴⁴ באותה [ה]שעה נטל אברהם [אבינו] האלוהות והלך אצל תרת אביו, ⁴⁵ אמרו לו בני לאביהם, זה אינו יכול למכור אלוהות, בא[ו] ונעשה אותו כומר, [אמר להם] מה מלאכתו של כומר, אמרו לו מכבד לפניהם ומרביץ לפניהם [ומאכיל] ונותן לפניהם מאכל ומשתה, ⁴⁶ אמר להם [אני אהיה כומר, אברהם כיבד לפניהם וריבץ לפניהם ונתן לפניהם מאכל ומשתה], אמר להם [רצונכם] טלו ואכלו קחו ושתו [ממני] [ותרעו] [ותרצו] לי כשם שאתם [מתרעין] [מתרצין] לבני אדם, ⁴⁷ ולא היה בהם שנוטל, ⁴⁸ מיד פתח ואמר, פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו [אזנים להם לא ישמעו אף להם לא יריחון ידיהם לא ימישון רגליהם לא יהלכון ולא יהגו בנרונם כמוהם יהיו עושיהם וכל אשר בוטח בהם] [תהלים קט"ו ה'], ⁴⁹ מה עשה נטל את המקל ושבר את כולם והשליכן אל תוך המדורה וישב עליהם, ⁵⁰ בא נמרוד ומצאו, אמר [לו] אתה [הוא] אברהם בן תרת, ⁵¹ א"ל הן, אמר לו אי אתה יודע שאני הוא אדון כל המעשים, חמה ולבנה כוכבים ומזלות ובני אדם מלפני יוצאין, ואתה אבדת את יראתי, באותה שעה נתן הקב"ה בינה לאברהם ואמר לו, ⁵² אדוני המלך לא הייתי יודע רצונך, [עכשו] אומר לפניך דבר אחד לגדולתך [ולשבחתך], ⁵³ אמר לו אמור, אמר לו, מנהגו של עולם מיום שנברא העולם ועד עכשו חמה יוצאת ממזרח ושוקעת במערב, למחר צוה [אוחם] [אותה] שתצא [למערב] ותשקע במזרח ואני מעיד בך שאדון כל המעשים אתה, ⁵⁴ אם אדון אתה הנסתרות גלויות לך, מה יש בלבי ומה [אני] עתיד לעשות, ⁵⁵ באותה שעה הניח אותו רשע ידו על זקנו [והיה] תמה [תמיהה גדולה], ⁵⁶ אמר לו, אל תתמה לא אדון אתה, בנו של כוש אתה, אם אדון אתה למה לא הצלת אותו מן המיתה, כשם שאביך לא הצלת כך לא תוכל להנצל, ⁵⁷ קרא לתרת אביו [ו]אמר לו, מה משפטו של זה ששרף אלוהות שלי, אין משפטו אלא [ב]שריפה, ⁵⁸ מיד

מאיר עין

³⁸ הגהתי עפ"י הכתי' ושם שיבושים אחרים: ³⁹ כצ"ל כדלהלן: ⁴⁰ בכת"י יושב תחת כולם, וכ"ה לקמן: ⁴¹ בכת"י ואין יכולה לעמוד לפניו: ⁴² כ"ה בכת"י: ⁴³ כ"ה בכת"י: ⁴⁴ כצ"ל וכ"ה בכת"י: ⁴⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁰ כ"ה בכת"י: ⁵¹ כ"ה בכת"י: ⁵² כ"ה בכת"י: ⁵³ כ"ה בכת"י: ⁵⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁰ כ"ה בכת"י: ⁶¹ כ"ה בכת"י: ⁶² כ"ה בכת"י: ⁶³ כ"ה בכת"י: ⁶⁴ כ"ה בכת"י: ⁶⁵ כ"ה בכת"י: ⁶⁶ כ"ה בכת"י: ⁶⁷ כ"ה בכת"י: ⁶⁸ כ"ה בכת"י: ⁶⁹ כ"ה בכת"י: ⁷⁰ כ"ה בכת"י: ⁷¹ כ"ה בכת"י: ⁷² כ"ה בכת"י: ⁷³ כ"ה בכת"י: ⁷⁴ כ"ה בכת"י: ⁷⁵ כ"ה בכת"י: ⁷⁶ כ"ה בכת"י: ⁷⁷ כ"ה בכת"י: ⁷⁸ כ"ה בכת"י: ⁷⁹ כ"ה בכת"י: ⁸⁰ כ"ה בכת"י: ⁸¹ כ"ה בכת"י: ⁸² כ"ה בכת"י: ⁸³ כ"ה בכת"י: ⁸⁴ כ"ה בכת"י: ⁸⁵ כ"ה בכת"י: ⁸⁶ כ"ה בכת"י: ⁸⁷ כ"ה בכת"י: ⁸⁸ כ"ה בכת"י: ⁸⁹ כ"ה בכת"י: ⁹⁰ כ"ה בכת"י: ⁹¹ כ"ה בכת"י: ⁹² כ"ה בכת"י: ⁹³ כ"ה בכת"י: ⁹⁴ כ"ה בכת"י: ⁹⁵ כ"ה בכת"י: ⁹⁶ כ"ה בכת"י: ⁹⁷ כ"ה בכת"י: ⁹⁸ כ"ה בכת"י: ⁹⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁰¹ כ"ה בכת"י: ¹⁰² כ"ה בכת"י: ¹⁰³ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁰⁹ כ"ה בכת"י: ¹¹⁰ כ"ה בכת"י: ¹¹¹ כ"ה בכת"י: ¹¹² כ"ה בכת"י: ¹¹³ כ"ה בכת"י: ¹¹⁴ כ"ה בכת"י: ¹¹⁵ כ"ה בכת"י: ¹¹⁶ כ"ה בכת"י: ¹¹⁷ כ"ה בכת"י: ¹¹⁸ כ"ה בכת"י: ¹¹⁹ כ"ה בכת"י: ¹²⁰ כ"ה בכת"י: ¹²¹ כ"ה בכת"י: ¹²² כ"ה בכת"י: ¹²³ כ"ה בכת"י: ¹²⁴ כ"ה בכת"י: ¹²⁵ כ"ה בכת"י: ¹²⁶ כ"ה בכת"י: ¹²⁷ כ"ה בכת"י: ¹²⁸ כ"ה בכת"י: ¹²⁹ כ"ה בכת"י: ¹³⁰ כ"ה בכת"י: ¹³¹ כ"ה בכת"י: ¹³² כ"ה בכת"י: ¹³³ כ"ה בכת"י: ¹³⁴ כ"ה בכת"י: ¹³⁵ כ"ה בכת"י: ¹³⁶ כ"ה בכת"י: ¹³⁷ כ"ה בכת"י: ¹³⁸ כ"ה בכת"י: ¹³⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁴¹ כ"ה בכת"י: ¹⁴² כ"ה בכת"י: ¹⁴³ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁴⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁵¹ כ"ה בכת"י: ¹⁵² כ"ה בכת"י: ¹⁵³ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁵⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁶¹ כ"ה בכת"י: ¹⁶² כ"ה בכת"י: ¹⁶³ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁶⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁷¹ כ"ה בכת"י: ¹⁷² כ"ה בכת"י: ¹⁷³ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁷⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁸¹ כ"ה בכת"י: ¹⁸² כ"ה בכת"י: ¹⁸³ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁸⁹ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁰ כ"ה בכת"י: ¹⁹¹ כ"ה בכת"י: ¹⁹² כ"ה בכת"י: ¹⁹³ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁴ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁵ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁶ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁷ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁸ כ"ה בכת"י: ¹⁹⁹ כ"ה בכת"י: ²⁰⁰ כ"ה בכת"י: ²⁰¹ כ"ה בכת"י: ²⁰² כ"ה בכת"י: ²⁰³ כ"ה בכת"י: ²⁰⁴ כ"ה בכת"י: ²⁰⁵ כ"ה בכת"י: ²⁰⁶ כ"ה בכת"י: ²⁰⁷ כ"ה בכת"י: ²⁰⁸ כ"ה בכת"י: ²⁰⁹ כ"ה בכת"י: ²¹⁰ כ"ה בכת"י: ²¹¹ כ"ה בכת"י: ²¹² כ"ה בכת"י: ²¹³ כ"ה בכת"י: ²¹⁴ כ"ה בכת"י: ²¹⁵ כ"ה בכת"י: ²¹⁶ כ"ה בכת"י: ²¹⁷ כ"ה בכת"י: ²¹⁸ כ"ה בכת"י: ²¹⁹ כ"ה בכת"י: ²²⁰ כ"ה בכת"י: ²²¹ כ"ה בכת"י: ²²² כ"ה בכת"י: ²²³ כ"ה בכת"י: ²²⁴ כ"ה בכת"י: ²²⁵ כ"ה בכת"י: ²²⁶ כ"ה בכת"י: ²²⁷ כ"ה בכת"י: ²²⁸ כ"ה בכת"י: ²²⁹ כ"ה בכת"י: ²³⁰ כ"ה בכת"י: ²³¹ כ"ה בכת"י: ²³² כ"ה בכת"י: ²³³ כ"ה בכת"י: ²³⁴ כ"ה בכת"י: ²³⁵ כ"ה בכת"י: ²³⁶ כ"ה בכת"י: ²³⁷ כ"ה בכת"י: ²³⁸ כ"ה בכת"י: ²³⁹ כ"ה בכת"י: ²⁴⁰ כ"ה בכת"י: ²⁴¹ כ"ה בכת"י: ²⁴² כ"ה בכת"י: ²⁴³ כ"ה בכת"י: ²⁴⁴ כ"ה בכת"י: ²⁴⁵ כ"ה בכת"י: ²⁴⁶ כ"ה בכת"י: ²⁴⁷ כ"ה בכת"י: ²⁴⁸ כ"ה בכת"י: ²⁴⁹ כ"ה בכת"י: ²⁵⁰ כ"ה בכת"י: ²⁵¹ כ"ה בכת"י: ²⁵² כ"ה בכת"י: ²⁵³ כ"ה בכת"י: ²⁵⁴ כ"ה בכת"י: ²⁵⁵ כ"ה בכת"י: ²⁵⁶ כ"ה בכת"י: ²⁵⁷ כ"ה בכת"י: ²⁵⁸ כ"ה בכת"י: ²⁵⁹ כ"ה בכת"י: ²⁶⁰ כ"ה בכת"י: ²⁶¹ כ"ה בכת"י: ²⁶² כ"ה בכת"י: ²⁶³ כ"ה בכת"י: ²⁶⁴ כ"ה בכת"י: ²⁶⁵ כ"ה בכת"י: ²⁶⁶ כ"ה בכת"י: ²⁶⁷ כ"ה בכת"י: ²⁶⁸ כ"ה בכת"י: ²⁶⁹ כ"ה בכת"י: ²⁷⁰ כ"ה בכת"י: ²⁷¹ כ"ה בכת"י: ²⁷² כ"ה בכת"י: ²⁷³ כ"ה בכת"י: ²⁷⁴ כ"ה בכת"י: ²⁷⁵ כ"ה בכת"י: ²⁷⁶ כ"ה בכת"י: ²⁷⁷ כ"ה בכת"י: ²⁷⁸ כ"ה בכת"י: ²⁷⁹ כ"ה בכת"י: ²⁸⁰ כ"ה בכת"י: ²⁸¹ כ"ה בכת"י: ²⁸² כ"ה בכת"י: ²⁸³ כ"ה בכת"י: ²⁸⁴ כ"ה בכת"י: ²⁸⁵ כ"ה בכת"י: ²⁸⁶ כ"ה בכת"י: ²⁸⁷ כ"ה בכת"י: ²⁸⁸ כ"ה בכת"י: ²⁸⁹ כ"ה בכת"י: ²⁹⁰ כ"ה בכת"י: ²⁹¹ כ"ה בכת"י: ²⁹² כ"ה בכת"י: ²⁹³ כ"ה בכת"י: ²⁹⁴ כ"ה בכת"י: ²⁹⁵ כ"ה בכת"י: ²⁹⁶ כ"ה בכת"י: ²⁹⁷ כ"ה בכת"י: ²⁹⁸ כ"ה בכת"י: ²⁹⁹ כ"ה בכת"י: ³⁰⁰ כ"ה בכת"י: ³⁰¹ כ"ה בכת"י: ³⁰² כ"ה בכת"י: ³⁰³ כ"ה בכת"י: ³⁰⁴ כ"ה בכת"י: ³⁰⁵ כ"ה בכת"י: ³⁰⁶ כ"ה בכת"י: ³⁰⁷ כ"ה בכת"י: ³⁰⁸ כ"ה בכת"י: ³⁰⁹ כ"ה בכת"י: ³¹⁰ כ"ה בכת"י: ³¹¹ כ"ה בכת"י: ³¹² כ"ה בכת"י: ³¹³ כ"ה בכת"י: ³¹⁴ כ"ה בכת"י: ³¹⁵ כ"ה בכת"י: ³¹⁶ כ"ה בכת"י: ³¹⁷ כ"ה בכת"י: ³¹⁸ כ"ה בכת"י: ³¹⁹ כ"ה בכת"י: ³²⁰ כ"ה בכת"י: ³²¹ כ"ה בכת"י: ³²² כ"ה בכת"י: ³²³ כ"ה בכת"י: ³²⁴ כ"ה בכת"י: ³²⁵ כ"ה בכת"י: ³²⁶ כ"ה בכת"י: ³²⁷ כ"ה בכת"י: ³²⁸ כ"ה בכת"י: ³²⁹ כ"ה בכת"י: ³³⁰ כ"ה בכת"י: ³³¹ כ"ה בכת"י: ³³² כ"ה בכת"י: ³³³ כ"ה בכת"י: ³³⁴ כ"ה בכת"י: ³³⁵ כ"ה בכת"י: ³³⁶ כ"ה בכת"י: ³³⁷ כ"ה בכת"י: ³³⁸ כ"ה בכת"י: ³³⁹ כ"ה בכת"י: ³⁴⁰ כ"ה בכת"י: ³⁴¹ כ"ה בכת"י: ³⁴² כ"ה בכת"י: ³⁴³ כ"ה בכת"י: ³⁴⁴ כ"ה בכת"י: ³⁴⁵ כ"ה בכת"י: ³⁴⁶ כ"ה בכת"י: ³⁴⁷ כ"ה בכת"י: ³⁴⁸ כ"ה בכת"י: ³⁴⁹ כ"ה בכת"י: ³⁵⁰ כ"ה בכת"י: ³⁵¹ כ"ה בכת"י: ³⁵² כ"ה בכת"י: ³⁵³ כ"ה בכת"י: ³⁵⁴ כ"ה בכת"י: ³⁵⁵ כ"ה בכת"י: ³⁵⁶ כ"ה בכת"י: ³⁵⁷ כ"ה בכת"י: ³⁵⁸ כ"ה בכת"י: ³⁵⁹ כ"ה בכת"י: ³⁶⁰ כ"ה בכת"י: ³⁶¹ כ"ה בכת"י: ³⁶² כ"ה בכת"י: ³⁶³ כ"ה בכת"י: ³⁶⁴ כ"ה בכת"י: ³⁶⁵ כ"ה בכת"י: ³⁶⁶ כ"ה בכת"י: ³⁶⁷ כ"ה בכת"י: ³⁶⁸ כ"ה בכת"י: ³⁶⁹ כ"ה בכת"י: ³⁷⁰ כ"ה בכת"י: ³⁷¹ כ"ה בכת"י: ³⁷² כ"ה בכת"י: ³⁷³ כ"ה בכת"י: ³⁷⁴ כ"ה בכת"י: ³⁷⁵ כ"ה בכת"י: ³⁷⁶ כ"ה בכת"י: ³⁷⁷ כ"ה בכת"י: ³⁷⁸ כ"ה בכת"י: ³⁷⁹ כ"ה בכת"י: ³⁸⁰ כ"ה בכת"י: ³⁸¹ כ"ה בכת"י: ³⁸² כ"ה בכת"י: ³⁸³ כ"ה בכת"י: ³⁸⁴ כ"ה בכת"י: ³⁸⁵ כ"ה בכת"י: ³⁸⁶ כ"ה בכת"י: ³⁸⁷ כ"ה בכת"י: ³⁸⁸ כ"ה בכת"י: ³⁸⁹ כ"ה בכת"י: ³⁹⁰ כ"ה בכת"י: ³⁹¹ כ"ה בכת"י: ³⁹² כ"ה בכת"י: ³⁹³ כ"ה בכת"י: ³⁹⁴ כ"ה בכת"י: ³⁹⁵ כ"ה בכת"י: ³⁹⁶ כ"ה בכת"י: ³⁹⁷ כ"ה בכת"י: ³⁹⁸ כ"ה בכת"י: ³⁹⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁰¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁰² כ"ה בכת"י: ⁴⁰³ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁰⁹ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁰ כ"ה בכת"י: ⁴¹¹ כ"ה בכת"י: ⁴¹² כ"ה בכת"י: ⁴¹³ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁴ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁵ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁶ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁷ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁸ כ"ה בכת"י: ⁴¹⁹ כ"ה בכת"י: ⁴²⁰ כ"ה בכת"י: ⁴²¹ כ"ה בכת"י: ⁴²² כ"ה בכת"י: ⁴²³ כ"ה בכת"י: ⁴²⁴ כ"ה בכת"י: ⁴²⁵ כ"ה בכת"י: ⁴²⁶ כ"ה בכת"י: ⁴²⁷ כ"ה בכת"י: ⁴²⁸ כ"ה בכת"י: ⁴²⁹ כ"ה בכת"י: ⁴³⁰ כ"ה בכת"י: ⁴³¹ כ"ה בכת"י: ⁴³² כ"ה בכת"י: ⁴³³ כ"ה בכת"י: ⁴³⁴ כ"ה בכת"י: ⁴³⁵ כ"ה בכת"י: ⁴³⁶ כ"ה בכת"י: ⁴³⁷ כ"ה בכת"י: ⁴³⁸ כ"ה בכת"י: ⁴³⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁴¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁴² כ"ה בכת"י: ⁴⁴³ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁴⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁵¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁵² כ"ה בכת"י: ⁴⁵³ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁵⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁶¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁶² כ"ה בכת"י: ⁴⁶³ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁶⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁷¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁷² כ"ה בכת"י: ⁴⁷³ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁷⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁸¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁸² כ"ה בכת"י: ⁴⁸³ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁸⁹ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁰ כ"ה בכת"י: ⁴⁹¹ כ"ה בכת"י: ⁴⁹² כ"ה בכת"י: ⁴⁹³ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁴ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁵ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁶ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁷ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁸ כ"ה בכת"י: ⁴⁹⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁰¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁰² כ"ה בכת"י: ⁵⁰³ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁰⁹ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁰ כ"ה בכת"י: ⁵¹¹ כ"ה בכת"י: ⁵¹² כ"ה בכת"י: ⁵¹³ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁴ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁵ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁶ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁷ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁸ כ"ה בכת"י: ⁵¹⁹ כ"ה בכת"י: ⁵²⁰ כ"ה בכת"י: ⁵²¹ כ"ה בכת"י: ⁵²² כ"ה בכת"י: ⁵²³ כ"ה בכת"י: ⁵²⁴ כ"ה בכת"י: ⁵²⁵ כ"ה בכת"י: ⁵²⁶ כ"ה בכת"י: ⁵²⁷ כ"ה בכת"י: ⁵²⁸ כ"ה בכת"י: ⁵²⁹ כ"ה בכת"י: ⁵³⁰ כ"ה בכת"י: ⁵³¹ כ"ה בכת"י: ⁵³² כ"ה בכת"י: ⁵³³ כ"ה בכת"י: ⁵³⁴ כ"ה בכת"י: ⁵³⁵ כ"ה בכת"י: ⁵³⁶ כ"ה בכת"י: ⁵³⁷ כ"ה בכת"י: ⁵³⁸ כ"ה בכת"י: ⁵³⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁴¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁴² כ"ה בכת"י: ⁵⁴³ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁴⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁵¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁵² כ"ה בכת"י: ⁵⁵³ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁵⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁶¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁶² כ"ה בכת"י: ⁵⁶³ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁶⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁷¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁷² כ"ה בכת"י: ⁵⁷³ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁷⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁸¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁸² כ"ה בכת"י: ⁵⁸³ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁸⁹ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁰ כ"ה בכת"י: ⁵⁹¹ כ"ה בכת"י: ⁵⁹² כ"ה בכת"י: ⁵⁹³ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁴ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁵ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁶ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁷ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁸ כ"ה בכת"י: ⁵⁹⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁰ כ"ה בכת"י: ⁶⁰¹ כ"ה בכת"י: ⁶⁰² כ"ה בכת"י: ⁶⁰³ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁴ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁵ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁶ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁷ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁸ כ"ה בכת"י: ⁶⁰⁹ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁰ כ"ה בכת"י: ⁶¹¹ כ"ה בכת"י: ⁶¹² כ"ה בכת"י: ⁶¹³ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁴ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁵ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁶ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁷ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁸ כ"ה בכת"י: ⁶¹⁹ כ"ה בכת"י: ⁶²⁰ כ"ה בכת"י: ⁶²¹ כ"ה בכת"י: ⁶²² כ"ה בכת"י: ⁶²³ כ"ה בכת"י: ⁶²⁴ כ"ה בכת"י: ⁶²⁵ כ"ה בכת"י: ⁶²⁶ כ"ה בכת"י: ⁶²⁷ כ"ה בכת"י: ⁶²⁸ כ"ה בכת"י: ⁶²⁹ כ"ה בכת"י: ⁶³⁰ כ"ה בכת"י: ⁶³¹ כ"ה בכת"י: ⁶³² כ"ה בכת"י: ⁶³³ כ"ה בכת"י: ⁶³⁴ כ"ה בכת"י: ⁶³⁵ כ"ה בכת"י: ⁶³⁶ כ"ה בכת"י: ⁶³⁷ כ"ה בכת"י: ⁶³⁸ כ"ה בכת"י: ⁶³⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁰ כ"ה בכת"י: ⁶⁴¹ כ"ה בכת"י: ⁶⁴² כ"ה בכת"י: ⁶⁴³ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁴ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁵ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁶ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁷ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁸ כ"ה בכת"י: ⁶⁴⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁰ כ"ה בכת"י: ⁶⁵¹ כ"ה בכת"י: ⁶⁵² כ"ה בכת"י: ⁶⁵³ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁴ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁵ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁶ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁷ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁸ כ"ה בכת"י: ⁶⁵⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁰ כ"ה בכת"י: ⁶⁶¹ כ"ה בכת"י: ⁶⁶² כ"ה בכת"י: ⁶⁶³ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁴ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁵ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁶ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁷ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁸ כ"ה בכת"י: ⁶⁶⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁰ כ"ה בכת"י: ⁶⁷¹ כ"ה בכת"י: ⁶⁷² כ"ה בכת"י: ⁶⁷³ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁴ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁵ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁶ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁷ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁸ כ"ה בכת"י: ⁶⁷⁹ כ"ה בכת"י: ⁶⁸⁰ כ"ה בכת"י:

לקח את אברהם וחבשו בבית האסורים.⁵⁹ [עשר שנים בנו את הכבשן והיו מתנהגין ומביאין עצים לכבשן של אברהם].⁶⁰ והוציאוהו להשליכו לכבשן האש. מיד ירד הקב"ה להצילו. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה. (את רב"שע מה) מצאת באדם הראשון שהשפלת דעתך עמו לעשות לו חופה בגן עדן [וירדת וישבת עמו בגן עדן] סוף עבר על כל מצותיך.⁶¹ ואמר להם תשובתכם בצדכם. מה אעשה לבשר ודם שהוא שרוי במקום שומאה ויצר הרע שולט בו. ואתם שרויים במקום טהרה ואין יצר הרע שולט בכם. מה עשו מכם עזה ועוזי ועזאל. שירדו לארץ ונחמדו בנות האדם וחטאיא אותם ולמדו אותם כשפים שמורדין בהם חמה ולבנה [מעשה ידי. ומסרו להם].⁶² וזה קידש [את] שמי בעולמ[ם] [ועומד] [והוא עתיד] לקדש את שמי בעולמי. מיד ירד הקב"ה ובכבודו והצילו:⁶³

מאיר עין

⁵⁹ בכת"י באותה שעה לקחו את אברהם וחבשוהו בבית האסורים: ⁶⁰ כ"ה בכת"י. ואולי צ"ל מנהיגין. בעל ז"ר הוסיף כאן כואמר ארוך עפ"י הילקוט פ' לך שניעלם ממנו שהוא העתקה מפ"ה דסדר אליהו רבה שהיה חסר לפנינו. עיי"ש ובמ"ע פ"ה ה': ⁶¹ כ"ה בכת"י: ⁶² בכת"י אמ' להם תשובתכם וכו' שהוא שרוי [במקום] שומאה ויצ"הר שולט(ת) בו ואתם שרויים [במקום] טהרה ואין יצ"הר שולט(ת) בכם מה [עשון] מכם שה ושה ושאל שירדו לארץ ובחמדו בנות האדם וחטאיא אותו ולימדו אותו [ובל"ס שאין כאן אלא חילוף נו"ן סופית בו"ו וזה נמצא למרבה] כשפים שמורדין בהם חמה ולבנה מעשה ידי(ו) ומסרו להן. והנה הגהתי קצת עפ"י הכת"י. אמנם העתקתיו כולו משום השלשה שמות שהוזכרו בו. ואף שנמנע המעתיק להזכירן וכתב שה ושה ושאל. עכ"פ שלשה הם כמו שהם לפנינו. והנה ביומא (ס"ז ע"ב) תדרי' עזאל מכפר על מעשה עזא ועזאל. עיי"ש ברש"י. ועיי' ברמ"בן עה"ת בפ' ואחות תוכל קין נעמה שכתב. ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפ' ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי ר' אליעזר וכו'. והנה מה שמוזכר בפד"רא הוא בפ"ו. המלאכים שנפלו מגדולתן וממקום קדושתן מן השמים בימי דור אנוש. ובפ"ב שסמאל וכת שלו השיא את חוה. ובפ"ד והפיל את סמאל ואת הכת שלו ממקום קדושתן מן השמים. ובפכ"ב ראו המלאכים שנפלו ממקום קדושתן את בנות קין וכו'. ובפכ"ז שבשעה שהפיל הקב"ה את סמאל וכת שלו ממקום קדושתן אחז בכנפו של מיכאל וכו'. אמנם מה שמוזכר הרמ"בן ע"ש הפד"רא לא מצאתי בפד"רא שלפנינו. ובפ' הנפילים היו בארץ כתב הרמ"בן. אבל המדרש אשר לר"א הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמרא במס' יומא הוא הנאות בלשון הכתוב וכו'. הנה הרכיב דברי הפד"רא עם הגמרא. ונעלם ממני מקורו. ובאמת שרש"י בגמרא שם פירש שטעו בנעמה. ובלי ספק שמאיה מקור שאב דבריו. ועכ"פ שנים הם ושמותן בגמרא עזא ועזאל. ובכת"י מינכען לבעל דקדוקי סופרים עזא ועזאל. ובילקוט בראשית ר' מ"ד העתיק ממדרש אבכיר. שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאל אל' וכו' מיד עמדו שני מלאכים שמחיו ועזאל וכו' מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות וכו'. והאריך בדברים ומסיים ולכן היו ישראל מקריבין קרבנות ביוה"כ וכו' והוא עזאל שבתורה. והנה אין השמות מסכימים עם הגמרא ושהיו שלשה אינו מסכים עם כל מה שנמצא בזה הענין. והוא דבר מיוחד כאן במקומו: ⁶³ כ"ה בכת"י אל דמלת והצילו ליתא שם;